

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎีในการวิจัยเรื่อง ผลของการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบ โรงเรียนที่มีต่อพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของวัยรุ่นในมูลนิธิส่งเสริมพัฒนาบุคคล ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีหัวข้อเรื่องการศึกษา ดังนี้

- ตอนที่ 1 แนวคิดในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
- ตอนที่ 2 การจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส
- ตอนที่ 3 แนวคิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์
- ตอนที่ 4 แนวคิดความเป็นผู้นำตนเอง
- ตอนที่ 5 มูลนิธิส่งเสริมพัฒนาบุคคล
- ตอนที่ 6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ตอนที่ 7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ตอนที่ 1 แนวคิดในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

1.1 ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษานอกระบบ โรงเรียน มีความหมายครอบคลุมถึงมวลประสบการณ์การเรียนรู้ที่บุคคลได้รับการเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้ตามธรรมชาติ การเรียนรู้จากสังคม และการเรียนรู้ที่ได้รับจากโปรแกรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในโรงเรียนตามปกติ ซึ่งกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนี้เพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลที่มีได้อยู่ในระบบโรงเรียนปกติ ได้มีโอกาสแสวงหาความรู้เพื่อมุ่งแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันฝึกอาชีพ หรือเพื่อพัฒนาความรู้เฉพาะเรื่อง สำหรับความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนนี้ ได้มีนักการศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ในลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ เป็นการศึกษาที่มีลักษณะยืดหยุ่นไม่ว่าจะเป็นผู้สอน ผู้เรียน กิจกรรม ระยะเวลา และสถานที่เรียน โดยยืดหยุ่นเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ การให้นิยามของผู้ทรงคุณวุฒิและนักการศึกษาแต่ละท่านมีดังนี้คือ

Combs (1974) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า หมายถึง กิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียนภาคปกติ ไม่ว่าจะกิจกรรมนั้นจะจัดเป็นเอกเทศ หรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมใหญ่อื่น ๆ เพื่อบริการกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดขึ้น

ปฐม นิคมานนท์ (2522) ได้ให้ความหมายของคำว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง กิจกรรมที่สังคมสนใจจัดขึ้นเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา โดยเฉพาะนอกเหนือจากการเรียนตามปกติ ในโรงเรียนกิจกรรมดังกล่าวอาจจัดเป็นกิจกรรมเฉพาะ หรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่นใด ทั้งนี้ เพื่อมุ่งสนองความต้องการด้านการเรียนรู้ตามแต่บุคคลจะสนใจ

อุ้นตา นพคุณ (2528) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า หมายถึง กิจกรรมหรือโครงใด ๆ ที่สถาบันต่าง ๆ ในสังคมจัดขึ้น โดยมีเจตนาและวัตถุประสงค์ที่จะให้การเรียนรู้แก่ประชาชนที่สามารถกำหนดเป้าหมายได้ ผู้รับการศึกษาเองก็มีเจตนาหรือวัตถุประสงค์ในการที่จะให้การเรียนรู้กิจกรรมดังกล่าวจัดให้แก่ ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกชุมชน และทุกระดับการศึกษา เพื่อให้บุคคลดังกล่าวมีความรู้ทักษะและทัศนคติค่านิยมที่ดี กิจกรรมทางการศึกษาที่เรียกว่า เป็นการศึกษาอกระบบโรงเรียนจะต้องจัดขึ้นในระยะเวลาอันสั้น หลักสูตรยืดหยุ่น ประหยัด และตอบสนองความต้องการความสนใจของผู้เรียนและปัญหาของชุมชน

สุรกุล เจนอบรม (2533) ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นกิจกรรมการศึกษาที่มีรูปแบบไม่แน่นอน จัดขึ้นตามความเหมาะสม จัดขึ้นตามความเหมาะสมและความต้องการของผู้เรียน เน้นการพัฒนาของผู้เรียนให้เสรีภาพและความรับผิดชอบแก่ผู้เรียนที่จะกำหนดทางเลือก ความสนใจและแนวการดำเนินชีวิตของตนเอง

อาชญญา รัตนอุบล (2542) ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า หมายถึง กิจกรรมทางการศึกษา และมวลประสบการณ์ความรู้ใดๆ ก็ตามที่ได้ขึ้น โดยบุคคล หน่วยงานและสถาบันต่างๆ ในสังคมโดยมุ่งจัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียนภาคปกติโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะและทัศนคติที่พึงประสงค์ ของ กลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ในสังคมโดยยึดหลักการที่ว่า กิจกรรมการศึกษานอกระบบนั้นๆ จะสนองตอบต่อความต้องการ ความสนใจและประยุกต์ใช้แก้ปัญหาให้แก่กลุ่มเป้าหมายนั้นได้ด้วย

ศุมาลี สังข์ศรี (2545) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า หมายถึง การศึกษานอกระบบเป็นกิจกรรมทางการศึกษาทุกรูปแบบที่จัดให้บริการแก่ประชาชน ทุกเพศ ทุกวัย ไม่จำกัด พื้นฐานการศึกษา อาชีพ ประสบการณ์ หรือความสนใจ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะทำให้ ผู้เรียน ได้ความรู้ทางด้านทักษะในการประกอบอาชีพ ตลอดจนความรู้และข่าวสารข้อมูลที่เป็น ปัจจุบันในด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต และปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมที่ เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

จรวยพร ธรณินทร์ (2551) ได้ให้ความหมายการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็น การศึกษาที่มุ่งจัดให้กลุ่มเป้าหมายได้พัฒนาชีวิตและสังคม โดยมีหลักการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิด การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่ยังมีโอกาสพลาดหรือขาดโอกาส ทางการศึกษาในระบบโรงเรียน ได้โอกาสศึกษาหาความรู้ ฝึกทักษะ ปลูกฝังเจตคติที่จำเป็นในการ ดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ อีกทั้งสามารถปรับตัวให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของวิทยาการ ที่เจริญก้าวหน้าไปรวดเร็วได้อย่างมีความสุขตามควรแก่อัตภาพ

พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย (2551) ได้ บัญญัติความหมายของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า หมายถึง การศึกษาที่มีความยืดหยุ่น ในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบวิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและ ประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความ เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

ฉะนั้นการศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง กิจกรรมหรือโครงการใด ๆ ที่บุคคล สถาบัน หรือกลุ่มองค์กรต่างๆ ในสังคมจัดขึ้น โดยมีเจตนาและวัตถุประสงค์ที่จะให้การเรียนรู้แก่ประชากร เพื่อตอบสนองความต้องการ ความสนใจของผู้เรียนและปัญหาของผู้เรียนและชุมชน เป็นการศึกษา ที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตร จะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

1.2 ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

อาชัญญา รัตนอุบล (2544) กล่าวว่าไว้ว่าเนื่องจากการศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง การเรียนรู้จากธรรมชาติ สังคม หรือโปรแกรมการศึกษาที่จัดขึ้นเฉพาะ ด้วยเหตุนี้ความมุ่งหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงหมายความถึง วัตถุประสงค์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดขึ้นซึ่งจะแตกต่างกันไปตามสภาพของแต่ละท้องถิ่น อายุผู้เรียน สิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนความต้องการ ความสนใจของผู้เรียน แต่อย่างไรก็ตาม โครงการหรือกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนที่จัดขึ้นในแต่ละโครงการย่อมตั้งอยู่บนพื้นฐานของการร่วมมืออันดีระหว่างกลุ่มผู้เรียน หรือกลุ่มประชาชนในสังคมกับผู้จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน นับตั้งแต่การวางแผนการศึกษา การประเมินความต้องการของผู้เรียน การกำหนดวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้ การแสวงหาวิธีการ และทรัพยากร ตลอดจนการประเมินผลการเรียนรู้นั้นๆ ด้วย

ความมุ่งหมายโดยทั่วไปของการศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ เพื่อการบริการและช่วยให้ประชาชน สามารถปรับชีวิตให้เข้ากันได้ หรือผสมกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม โดยบริการในรูปแบบต่างๆ กัน ตามลักษณะของกลุ่มเป้าหมายตามสภาพท้องถิ่น หรือตามสถานการณ์ ทั้งนี้เนื่องจากเมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป การเรียนรู้ในสิ่งต่างๆ ย่อมจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงให้ทันต่อสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงนั้นๆ สังคมที่ไผ่ความก้าวหน้าจึงจำเป็นต้องอาศัยการศึกษาในรูปแบบต่างๆ เทคโนโลยีสมัยใหม่จึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในอันที่จะเกื้อกูลกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต ยุคนี้จึงเป็นยุคของการผสมผสานระหว่างสังคมแห่งการเรียนรู้ และสังคมแห่งเทคโนโลยีควบคู่กันไป สถาบันทางสังคมต่างๆ นอกเหนือจากสถานศึกษา ซึ่งมีหน้าที่ให้การศึกษาแก่เยาวชนในวัยเรียนต่างๆ ได้มีบทบาทอย่างสำคัญในการให้การศึกษาในรูปแบบต่างๆ แก่ผู้เยาว์และผู้ใหญ่ บ้าน วัด หน่วยงานของรัฐ และเอกชนอีกหลายประเภท รวมทั้งสถาบันสื่อมวลชนได้รับการกระตุ้น ให้มีบทบาทในการพัฒนาคุณภาพของประชากรมากยิ่งขึ้น (วิจิตร ศรีสะอ้าน, 2529) ด้วยรายละเอียดต่อไปนี้

1. เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีวัตถุประสงค์ที่จะพัฒนาคุณภาพของประชากรให้เป็นทรัพยากรที่สำคัญของประเทศชาติ เพื่อเป็นพื้นฐานของการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจและการเมืองต่อไป เนื่องจากในการพัฒนาประเทศนั้น ปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศให้บรรลุเป้าหมายคือ คุณภาพของประชากรอันเป็นปัญหาขั้นมูลฐานของประเทศ หากประชากรมีคุณภาพ

แล้ว การแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือการเมือง ก็จะสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ซึ่งการศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงต้องการให้ประชาชนได้รับประสบการณ์การเรียนรู้ในเรื่องต่อไปนี้คือ

1.1 เพิ่มพูนความรู้ การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ ซึ่งมีใช่เฉพาะการอ่านออกเขียนได้เท่านั้น หากครอบคลุมไปถึงความรู้ ความเข้าใจในเรื่องอื่นๆ ด้วยเช่น ด้านเศรษฐกิจ การปกครองและสุขภาพอนามัย เป็นต้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับและปรับปรุงมาตรฐานความเป็นอยู่ของตนเองหรือชุมชนของตนให้ดีขึ้น

1.2 เกิดทัศนคติที่ดี ในสังคมที่ประชาชนมีคุณภาพ ประชาชนจำเป็นที่จะต้องมีความทัศนคติที่ดีในการทำงาน การประกอบอาชีพ ความสัมพันธ์ คบค้าสมาคมกับผู้อื่น ด้วยเหตุนี้การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงจำเป็นที่จะต้องสร้างและปลูกฝังทัศนคติที่ดี และเหมาะสมถูกต้องให้แก่ประชาชนตั้งแต่เกิดจนถึงวัยชรา ไม่ว่าจะเป็นด้านการปกครองแบบประชาธิปไตย การซื้อสัตย์ การตรงต่อเวลา และการเคารพสิทธิของผู้อื่น เป็นต้น

1.3 เกิดทักษะหรือความจัดเจนในชีวิต สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากเจริญทางด้านเทคโนโลยีและการคมนาคมสื่อสารที่รวดเร็วขึ้นกว่าเดิม สังคมจึงไม่อาจหยุดนิ่ง เศรษฐกิจจนมีการบีบรัดตัว บังคับให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลง การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงต้องช่วยให้ความรู้แก่บุคคลเพื่อการปรับตัวกับสภาพและสถานการณ์ใหม่ของสังคมให้ได้ นอกจากนี้แล้วการที่ประชากรของโลกเพิ่มขึ้นในอัตราที่สูงขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงทำให้ความเป็นอยู่และชีวิตประจำวันของประชาชนได้รับผลกระทบ ด้วยเหตุนี้บุคคลจึงควรต้องได้รับความรู้เพื่อจะเป็นผู้ที่มีคุณภาพ มีทักษะในอาชีพของตน เพื่อการเข้าแข่งขันในตลาดแรงงาน หรือเพื่อจะได้มีทักษะรู้จักประหยัดทรัพยากร และรู้จักใช้ทรัพยากรให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและชุมชนให้มากที่สุด

จึงเห็นได้ว่า งานของการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เนื่องจากงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน ส่วนใหญ่แล้วก็จะมุ่งส่งเสริมให้ประชาชนอ่านออกเขียนได้ มีนิสัยรักการอ่าน รู้จักการศึกษา ค้นคว้าแสวงหาความรู้เพิ่มเติม และพัฒนาตนเองให้ทันต่อสภาพเหตุการณ์ของโลกในปัจจุบันซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ อีกทั้งยังได้สนับสนุนงานทางด้านอาชีพศึกษาของตน ตลอดจนช่วยให้ผู้ที่มิงานทำอยู่แล้ว ได้พัฒนาความสามารถด้านวิชาชีพของตน รวมทั้งยังช่วยให้ประชาชนรู้จักเตรียมตัวให้พร้อมเพื่อการประกอบอาชีพต่อไป

2. เพื่อพัฒนาด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในชุมชน

การศึกษานอกระบบโรงเรียนมุ่งหวังให้ความรู้แก่ประชาชนในชุมชน เพื่อส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อม หรือพัฒนาด้านวัตถุที่ด้อย เช่น การส่งเสริมด้านการผลิต การส่งเสริมการคมนาคม และการส่งเสริมสาธารณสุข เป็นต้น นอกจากนี้แล้ว การศึกษานอกระบบโรงเรียนยังมุ่งหมายที่จะทำให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้และสามารถเข้าใจปัญหาของตนเอง และสภาพแวดล้อมที่ตนอาศัยอยู่ เพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหาคือความเป็นอยู่และสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น ซึ่งโดยทั่วไปแล้วชุมชนจะมีทรัพยากรอยู่ 3 ประเภทด้วยกัน คือ ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรทางเทคนิค และทรัพยากรตามธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ก็คือ ตัวประชาชนและความสามารถของบุคคล สำหรับทรัพยากรทางเทคนิคก็คือสิ่งต่างๆ อันเป็นผลจากวิทยาศาสตร์และการประดิษฐ์ เช่น ถนน รถยนต์ ปุ๋ยเคมี ฯลฯ และทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ดิน แร่ธาตุ น้ำและภูมิอากาศ ฯลฯ ถ้าหากประชาชนได้พัฒนาความรู้ความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาและตระหนักว่าตนเองและชุมชนมีทรัพยากรอะไรบ้างแล้ว ก็จะตระหนักได้ว่าสิ่งใดควรจะตั้งปกป้องรักษา หรือสิ่งใดที่สามารถนำทรัพยากรมาใช้พัฒนาสภาพแวดล้อมของตนต่อไปได้ และชุมชนดังกล่าวก็必将มีความเจริญก้าวหน้าต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. เพื่อส่งเสริมความเป็นธรรมในการศึกษา

ความเสมอภาคทางการศึกษามีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ เนื่องจากเป็นสิทธิของมนุษย์และเป็นหัวใจของประชาธิปไตย การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงมีส่วนช่วยสนับสนุนความเป็นธรรมในการศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาเพื่อประโยชน์แก่บุคคลทุกเพศ ทุกวัยและทุกชุมชน เพื่อให้ประชาชนทุกคนได้รับการศึกษาอันจะนำไปสู่ความสามารถที่จะช่วยเหลือตนเองและสังคมของตนได้ต่อไป

4. เพื่อส่งเสริมศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีงามของประเทศชาติ

ในโลกปัจจุบัน ขณะที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้เจริญไปอย่างรวดเร็ว มนุษย์จะเริ่มเห็นห่างจากวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิมของชาติ การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงมีส่วนช่วยสนับสนุนให้บุคคลเกิดการรับรู้เกี่ยวกับบรรณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะประจำท้องถิ่น อันจะเป็นการส่งเสริมให้เกิดการรักษาและถ่ายทอดวัฒนธรรมของประเทศชาติขึ้น

ด้วยเหตุนี้ การศึกษานอกระบบโรงเรียน จะช่วยสนับสนุนให้ประชาชนมีชีวิตที่สมบูรณ์แบบ รู้จักการประพฤติปฏิบัติตนตามความถูกต้องและเหมาะสมของจารีตประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของประเทศ ตลอดจนเป็นผู้ที่มีธรรมะประจำใจ อีกทั้งยังรู้จักรัก และช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ และทำให้เป็นผู้ที่มีความสุขในชีวิตตามควรแต่อัธยาศัยของตน

5. เพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยในหมู่ประชาชน

การศึกษานอกระบบโรงเรียน จะมีส่วนช่วยสนับสนุนพัฒนาความสามารถทางด้านประชาธิปไตยของประชาชนไทย และยังส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักการทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ รู้จักการรับผิดชอบงานร่วมกัน รู้จักการแบ่งงานกันทำ รู้จักการปรับตัว รู้จักเคารพในความคิดเห็นและสิทธิหน้าที่ของผู้อื่น

นอกจากนี้แล้ว การศึกษานอกระบบโรงเรียนยังมีส่วนช่วยสนับสนุนให้ประชาชนได้รู้จักคิดวิพากษ์ วิจาร์ณ วิเคราะห์ปัญหา และสามารถตัดสินใจภายใต้ระบอบประชาธิปไตยได้ได้อย่างเหมาะสม และถูกต้องอีกด้วย

6. เพื่อพัฒนาจิตใจ

การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะช่วยให้บุคคลได้ใช้ชีวิตอย่างสมบูรณ์ รู้จักการใช้เวลาว่างเพื่อการพักผ่อน รู้จักการอ่านหนังสือที่ตนสนใจ รู้จักฟังเพลงเพื่อความเพลิดเพลิน และได้รู้จักการพักผ่อนจากความตึงเครียดของชีวิตอีกด้วย นอกจากนี้แล้ว การศึกษานอกระบบโรงเรียนยังช่วยสนับสนุนให้บุคคลรู้จักพัฒนาจิตใจของตนเองให้เป็นผู้ที่มีทัศนคติ มีค่านิยมที่เหมาะสม มีความเชื่อและเข้าใจในเรื่องของความดีและความเลว ตลอดจนสามารถวินิจฉัย ตัดสินใจและเข้าใจสภาพการณ์ในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ได้อย่างถูกต้อง

สรุปได้ว่าจากแนวคิดของนักการศึกษาที่กล่าวมาทั้งหมด เป็นการเรียนรู้ที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาคุณภาพของประชากรให้มีความรู้รอบด้าน โดยมุ่งตอบสนองความต้องการเป็นหลัก ทั้งในเรื่อง การศึกษา เศรษฐกิจ การปกครอง สุขอนามัย มีทัศนคติที่ดีในการทำงานและการประกอบอาชีพ เกิดการเรียนรู้เพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหา ความเป็นอยู่และสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น รู้จักคิด วิพากษ์วิจาร์ณ วิเคราะห์ปัญหาและสามารถตัดสินใจได้อย่างเหมาะสม รู้จักปรับตัวอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ

1.3 หลักในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนมาโดยตลอด ซึ่งเป็นการพัฒนาทั้งความรู้พื้นฐานและทักษะอาชีพ เพื่อความเจริญก้าวหน้าในการดำเนิน แต่เนื่องจากปัจจุบันได้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง อื่นๆ ซึ่งได้ส่งผลต่อกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน จะต้องแสวงหา และพัฒนานวัตกรรมจัดการ เพื่อตอบสนองความต้องการผู้เรียนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ในสังคม ให้พัฒนาความรู้ความสามารถที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วย

เหตุนี้เอง การจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนจึงเป็น โอกาสอีกทางหนึ่งที่กำลังได้รับความสนใจ จากสังคมและองค์กรต่าง ๆ เพราะจะช่วยพัฒนาขีดความสามารถของผู้เรียน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองได้ เพื่อส่งผลต่อการพัฒนาและเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในพัฒนาประเทศได้อย่างดี (นันทภา ชมพูนุตร, 2549)

การจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนมีหลักการและเหตุผลดังต่อไปนี้(สุมาลี สังข์ศรี,2539)

1. ความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา การศึกษานอกระบบ โรงเรียน เป็นการจัดการบริการทางการศึกษาเพื่อให้โอกาสแก่ผู้ที่พลาดโอกาสทางการศึกษา และผู้ด้อยโอกาสโดยไม่มีข้อจำกัดด้านเพศ วัย พื้นฐานการศึกษา อาชีพ ความสนใจ ฐานะทางเศรษฐกิจ ความห่างไกล ฯลฯ ให้ได้มีโอกาสทางการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน
2. การกระจายโอกาสทางการศึกษา การศึกษานอกระบบ โรงเรียนจะต้องใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อกระจายโอกาสทางการศึกษาไปสู่กลุ่มเป้าหมายให้ครอบคลุมทั่วถึง ไม่ว่าจะอยู่ในชนบทหรือห่างไกล
3. ส่งเสริมการศึกษาที่เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยหน่วยงานที่จัดควรส่งเสริมให้มีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง เมื่อผู้เรียนมีความพร้อมเมื่อใดสามารถศึกษาหาความรู้ได้ตลอดเวลาสามารถศึกษาหาความรู้ได้ทุกช่วงชีวิต
4. ความยืดหยุ่นในกฎเกณฑ์และระเบียบต่าง ๆ การศึกษาในระบบโรงเรียนจะไม่เคร่งครัดในระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เหมือนการศึกษาในระบบโรงเรียน เช่น เกณฑ์ด้านอายุ พื้นฐาน ความรู้ เป็นต้น
5. สนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย การศึกษานอกระบบ โรงเรียนจะต้องสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย กิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนแต่ละกิจกรรมควรจัดขึ้นหลังจากการสำรวจความต้องการของกลุ่มเป้าหมายแล้ว ซึ่งกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มก็มีความต้องการไม่เหมือนกัน กิจกรรมก็ควรให้แตกต่างกันไป
6. สัมพันธ์กับสภาพการดำเนิน เนื้อหาของกิจกรรมและหลักสูตรของกิจกรรมการศึกษา โรงเรียน ควรยืดหยุ่นและหลากหลาย คือนอกจากจะมีกิจกรรมหลายประเภท หลายสาขาแล้ว เนื้อหาหลักสูตรในแต่ละวิชาควรจะต้องยืดหยุ่นให้สอดคล้องกับสภาพสังคมแต่ละท้องถิ่น
7. มีความหลากหลายในรูปแบบ รูปแบบการศึกษานอกระบบ โรงเรียนนั้นควรจะมีหลากหลายรูปแบบ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนได้ตามสะดวก เช่น อาจจะมีรูปแบบที่มีผู้สอนและผู้เรียนเต็มเวลา รูปแบบที่สอนบางเวลา และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทำงาน บางแบบอาจจะเรียนด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปหรือจากสื่อการสอน

8. การจัดการเรียนการสอนคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยจะต้องคำนึงถึงความหลากหลายและความแตกต่างของผู้เรียนเป็นอย่างมาก กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนประกอบด้วยบุคคลที่มีความแตกต่างในด้านต่าง ๆ ทั้งเพศ วัย อายุ อาชีพ ความสนใจ ฯลฯ ดังนั้นผู้สอนจะต้องตระหนักถึงความแตกต่างเหล่านี้ และพยายามหาวิธีการสอนที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย โดยให้อิสระผู้เรียนให้เรียนตามความสามารถ ตามเวลาที่สะดวก

9. ผู้สอนหรือผู้ที่มาให้ความรู้ ไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นครูหรือ อาจารย์จากสถาบันการศึกษา โดยอาจจะเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญจากหน่วยงานต่าง ๆ จากสถานประกอบการ บุคคลในท้องถิ่น พระ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

10. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และการแก้ปัญหา กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนควรจะพัฒนากลุ่มเป้าหมายให้เป็นผู้คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ฝึกให้ผู้เรียนรู้จักวิเคราะห์ปัญหา รู้จักหาวิธีแก้ปัญหามาทดลองปัญหา และถ้าวิธีการดังกล่าวแก้ปัญหาไม่ได้ ก็จะกลับมาตั้งต้นหาวิธีการแก้ปัญหาอื่นๆ มาทดลองจนกระทั่งแก้ปัญหาได้คล่อง

11. นำผลการศึกษาในปัจจุบัน การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนควรจะต้องให้ผู้เรียนนำสิ่งที่เรียนรู้ไปปรับใช้ในทันทีทันใด เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ เป็นผู้ประกอบอาชีพและมีภาระต่อการทำงานหากิน พวกเขาจะไม่มีเวลาเพื่อสะสมความรู้เอาไว้หลายๆ ปี จึงจะนำไปใช้เหมือนนักเรียนในโรงเรียน เขาต้องการที่จะเรียนเพื่อนำความรู้ไปปรับใช้ในการทำงาน เพื่อปรับใช้ในชีวิตประจำวันในทันทีทันใด

12. ความยืดหยุ่นในเรื่องเวลาและสถานที่เรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องอำนวยความสะดวกแก่กลุ่มเป้าหมายในเรื่องเวลาและสถานที่ เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่เป็นผู้มีภาระรับผิดชอบต่อการงาน ต่อครอบครัวแล้ว เพราะฉะนั้นเวลาที่มาเรียนก็ย่อมจะหาได้ยาก เพราะฉะนั้นการเรียนการสอนจะจัดตามสถานที่ต่าง ๆ ตามความสะดวกของผู้เรียน เช่น ที่บ้าน ผู้เรียน วัด ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน และที่อื่น ๆ อีกทั้งเวลาเรียน ควรจะต้องให้เหมาะสมกับช่วงเวลาว่างของกลุ่มเป้าหมาย

หลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าว ทำให้สามารถสรุปได้ว่า การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น ยึดแนวทางให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ โดยมุ่งตอบสนองความต้องการ ความสนใจ และความพร้อมของผู้เรียนแต่ละคน รวมทั้งส่งเสริมสนับสนุนให้บุคคลได้มีโอกาส และได้มีส่วนร่วมในการเพิ่มระดับความสามารถของตนเองอย่างต่อเนื่องด้วยการชี้นำตนเอง ภายใต้การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีลักษณะสำคัญ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ลักษณะของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นการจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยมีโปรแกรมการศึกษาที่จัดให้มุ่งสนองตอบความต้องการ ความสนใจ และความพร้อมของผู้เรียนแต่ละคนหรือกลุ่มบุคคล เพื่อให้บุคคลได้มีโอกาสพัฒนา เพิ่มพูน ความสามารถของตนเองอย่างต่อเนื่อง

นักการศึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน ได้สรุปลักษณะที่สำคัญของการศึกษานอกระบบไว้ดังนี้ (ทองอยู่ แก้วไทรชะ, 2544)

1. ผู้เรียนในการศึกษานอกระบบไม่มีการกำหนดเกณฑ์อายุ เหมือนกับการศึกษาในระบบโรงเรียน การเรียนขึ้นอยู่กับความสมัครใจของผู้เรียนเป็นสำคัญ ไม่มีการบังคับ ผู้เรียนทุกเพศ ทุกวัย และทุกวุฒิ สามารถสมัครเรียนตามความต้องการและความสนใจของตนเองที่มีต่อวิชานั้น ๆ

2. ผู้สอนและบุคลากรทางการศึกษานอกระบบอาจจะเป็นครูผู้สอนที่มีความรู้ ความชำนาญ และความเชี่ยวชาญในวิชาที่สอนโดยตรง หรือเป็นผู้ที่มีประสบการณ์จากการประกอบอาชีพของตนมาเป็นวิทยากรและอาสาสมัคร

3. หลักสูตรและเนื้อหาวิชา หลักสูตรและเนื้อหาบทเรียนยืดหยุ่นได้มาก เนื้อหาสามารถปรับตามท้องถิ่นและความสนใจของผู้เรียน โดยหลักสูตรจะสร้างจากความสนใจและความต้องการของผู้เรียน ที่มุ่งจะนำไปใช้ประโยชน์ตามจุดมุ่งหมาย ที่วางไว้

4. รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนไม่มีรูปแบบแน่นอน รูปแบบการจัดจะแตกต่างกัน เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายตามวัตถุประสงค์ของผู้จัดและผู้รับบริการ

5. การเรียนการสอน วิธีการเรียนการสอนของการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีแตกต่างกันออกไป ตามความเหมาะสม บางครั้งจะจัดการเรียนการสอนเป็นชั้นเรียน แต่บางครั้งไม่เป็นชั้นเรียน แต่จัดในรูปกลุ่ม พบปะสนทนา การสาธิต การฝึกอบรม การศึกษาทางไกล ฯลฯ

6. สถานที่ จัดให้บริการการศึกษานอกระบบจะกระจาย เปลี่ยนแปลงและโยกย้ายไปตามสถานที่ที่อำนวยให้ และเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น เช่น อาจจะทำที่ศาลา วัด ชั้นเรียนของโรงเรียนภาคปกติ ศูนย์อนามัย ห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน สนามกีฬา ได้ร่วมไม้ เป็นต้น

7. ระยะเวลา ขึ้นอยู่กับชนิด และลักษณะของวิชา รวมทั้งความสนใจของผู้เรียน

8. หน่วยงานและสถาบันที่รับผิดชอบ หน่วยงานและสถาบันที่รับผิดชอบการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีทั้งภาครัฐและภาคเอกชน รวมทั้งสถาบันทางการศึกษาต่าง ๆ

9. การรับรองความสามารถและคุณวุฒิ การศึกษานอกระบบโรงเรียนมักจะมีการประเมินผลในระยะสั้นๆ วุฒิบัตรหรือประกาศนียบัตรที่ได้ไมถือเป็นเรื่องที่สำคัญมากนัก เพราะมิได้มีการกำหนดว่ามีความรู้ความสามารถอยู่ในมาตรฐานระดับใดของมาตรฐานการเรียนภาคปกติ (ยกเว้นการเรียนตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบโรงเรียนสายสามัญ ซึ่งมีศักดิ์และสิทธิ์เท่ากับผู้เรียนตามหลักสูตรในโรงเรียนทุกประการ)

10. ความยืดหยุ่นของการจัด โครงการต่าง ๆ ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนจัดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ วัน เวลา สถานที่ หลักสูตร วิธีการสอน การประเมินผล ฯลฯ จึงมีความยืดหยุ่นได้มาก

2. ประเภทการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

นักการศึกษาได้จำแนกประเภทการศึกษานอกระบบไว้ดังนี้

Combs (1974) ได้จำแนกประเภทการศึกษานอกระบบไว้ 4 ประเภท คือ

1. การศึกษาพื้นฐาน เป็นการจัดให้ประชาชนในชนบท อ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็นนอกจากนั้นยังมีความเข้าใจเบื้องต้นด้านวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม
2. การศึกษาเพื่อปรับปรุงชุมชน เป็นการเสริมความรู้ ทักษะ และเจตคติในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของครอบครัว เช่น เรื่อง สุขภาพอนามัย โภชนาการ การดูแลบ้านเรือน การเลี้ยงเด็กอ่อน การซ่อมแซมบ้านเรือน การวางแผนครอบครัว
3. การศึกษาเพื่อปรับปรุงชุมชน เป็นการพัฒนาประชาชนให้สามารถปรับปรุงชุมชนของตนได้ ประชาชนสามารถปกครองตนเองได้ ให้อำนาจแก่ตนเอง การจัดทำโครงการของชุมชนได้
4. การศึกษาเพื่ออาชีพ เป็นการพัฒนาความรู้ ทักษะ กิจกรรมที่ให้ประชาชนมีอาชีพ รายได้ เพื่อความเป็นอยู่ที่ดี

รัตนา พุ่มไพศาล (2530) ได้แบ่งประเภทของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยพิจารณาจากจุดประสงค์และเนื้อหาของกิจกรรม ออกเป็น 6 ประเภท ดังนี้

1. การศึกษาด้านสามัญ หรือความรู้พื้นฐาน (General or Basic Education) ได้แก่ ความรู้ด้านหนังสือ การอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น ตลอดจนความสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคม การศึกษาประเภทนี้ ได้แก่ การศึกษาก่อนประถมศึกษา การศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ และมหาวิทยาลัยเปิด

2. การศึกษาด้านอาชีพ (Occupational Education) มุ่งพัฒนาความรู้ ทักษะที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และทักษะที่เป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพ

3. การศึกษาสำหรับการพัฒนาชุมชน (Community Improvement Education) ได้แก่ การให้การศึกษาเกี่ยวกับกิจการของท้องถิ่น และสถาบันชาติ ตลอดจนกระบวนการต่างๆ ในสังคม เช่น การปกครองในภูมิภาค การปกครองชาติ การร่วมมือสหกรณ์ โครงการของชุมชนต่างๆ และกิจกรรมอื่น ที่เอื้อต่อการพัฒนาชุมชน

4. การศึกษาสำหรับปรับปรุงความเป็นอยู่ในครอบครัว (Family Improvement Education) ได้แก่ การปลูกฝังความรู้ ทักษะ ทักษะทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาคุณภาพของชีวิตของบุคคลในครอบครัว เช่น ความรู้ ความสามารถในการเรื่องสุขภาพอนามัย เป็นต้น

5. การศึกษาประเภทที่มุ่งเสริมสร้างความสมบูรณ์แห่งชาติ เช่น การดนตรี ศิลปะ นันทนาการ การศึกษาปรัชญาศาสนา เป็นต้น

6. การศึกษาเพื่อพัฒนาการจัดการและเพิ่มผลผลิต

สุนทร สุนันท์ชัย (2529) ได้กล่าวถึงการศึกษานอกระบบโรงเรียนไทยพบว่ามีขอบข่ายครอบคลุมเนื้อหาต่างๆ 6 ประเภท ดังนี้

1. สามัญศึกษาทั่วไป เป็นการศึกษาเทียบเท่าระบบโรงเรียน ตั้งแต่ชั้นอ่านออกเขียนได้ จนถึงระดับอุดมศึกษา โดยผู้เรียนได้รับคุณวุฒิตามระดับที่ศึกษา

2. การฝึกอาชีพ ได้แก่ การฝึกทักษะอาชีพตามต้องการของผู้เรียนในสาขาต่างๆ

3. การศึกษาด้านสุขภาพ สวัสดิภาพ และชีวิตในครอบครัว ได้แก่ การป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บ โภชนาการ สวัสดิศึกษา การจัดสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

4. การศึกษาด้านการเมืองการปกครอง ได้แก่ การปกครองประเทศ การปกครองท้องถิ่น การออกเสียงเลือกตั้ง กิจการสาธารณะ การเสียดายอากาศ สิทธิหน้าที่ของประชาชนองค์กรต่างๆ

5. การศึกษาเพื่อพัฒนาบุคคล ได้แก่ การศึกษาเสรี การดนตรี ศิลปะ นันทนาการ ศาสนา ฯลฯ

6. การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชน ได้แก่ การศึกษาเพื่อมุ่งให้เกิดความสามารถในการมีส่วนร่วมในชุมชน

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อ้างถึงใน อาชญญา รัตนอุบล, 2542) ได้แบ่งประเภทการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ 5 ประเภท โดยคำนึงถึงกลุ่มเป้าหมายประชากร ดังนี้

1. การศึกษาแม่และเด็ก หรือการศึกษาครอบครัว (Mother and Child Education or Family Education) เป็นกิจกรรมมุ่งเน้นแม่และเด็ก
2. กิจกรรมองค์กรเยาวชน (Youth Organization Activity) เป็นการจัดการศึกษาให้แก่เยาวชนอันเป็นกำลังของการพัฒนาประเทศ
3. การศึกษาผู้ใหญ่ (Adult Education) เป็นการจัดการศึกษาให้กับผู้ใหญ่ที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป เพื่อให้โอกาสเสริมความรู้ ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และสามารถนำความรู้มาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน
4. การศึกษาชุมชน (Community Education) เป็นการจัดการศึกษาให้แก่ชุมชนเพื่อเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาในทุกๆ ด้าน
5. การศึกษาพิเศษ (Special Education Program and Continuing Education) เป็นการจัดการศึกษาให้กลุ่มชุมชนในสภาพแวดล้อมแตกต่างกันในสังคม เช่น กลุ่มชนในพื้นที่ห่างไกล

อาชญญา รัตนอุบล (2542) ได้สรุปการจัดเนื้อหากิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยแบ่งได้ดังต่อไปนี้ คือ

1. การศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาต่อเนื่อง ได้แก่ การศึกษานอกระบบโรงเรียนสายสามัญ ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย การศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขา เป็นต้น
2. การศึกษาด้านทักษะอาชีพ คือ กิจกรรมฝึกอาชีพเพื่อมุ่งพัฒนาความรู้ ทักษะที่เป็นประโยชน์เพื่อการประกอบตามความต้องการในสาขาวิชาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสาขาเกษตรกรรม พาณิชยกรรม อุตสาหกรรม คหกรรม ศิลปกรรมและหัตถกรรม
3. การให้บริการข่าวสารข้อมูลและสารสนเทศต่างๆ ได้แก่ กิจกรรมการจัดห้องสมุดประชาชนจังหวัด ห้องสมุดประชาชนอำเภอ ห้องสมุดประชาชนตำบล ที่อ่านหนังสือและแหล่งความรู้ประจำหมู่บ้าน ห้องสมุดเคลื่อนที่ หน่วยโสตทัศนศึกษา วิทยุศึกษา โทรทัศน์ เพื่อการศึกษา ตลอดจนหนังสือ วารสาร และสิ่งพิมพ์เพื่อเผยแพร่ความรู้ต่างๆ เป็นต้น
4. การศึกษาด้านสุขภาพอนามัย การปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ในครอบครัว ชุมชนและสิ่งแวดล้อม คือ ความรู้ ทักษะและทัศนคติต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ได้แก่ การป้องกัน รักษา รักษาโรคภัยไข้เจ็บ สุขภาพอนามัย โภชนาการ บริโภคศึกษา ความสัมพันธ์ในครอบครัว และการวางแผนครอบครัว เป็นต้น

5. การศึกษาเพื่อสันติภาพและด้านการเมืองการปกครอง ได้แก่ การสร้างความสงบเรียบร้อย การปกครองในระดับต่างๆ องค์การประชาชน การใช้สิทธิและหน้าที่ในกระบวนการทางสังคม เช่น กิจกรรมเพื่อชุมชน การเสียดายอากร การเลือกตั้ง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองประเทศ เป็นต้น

6. การศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมและกิจกรรมเพื่อพัฒนาบุคคล ได้แก่ กิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี กิจกรรมทางศาสนา นันทนาการ การใช้เวลาว่าง หรืองานอดิเรก เช่น ดนตรี การละคร กีฬา พักผ่อน เป็นต้น

จากการจัดจำแนกประเภทการศึกษานอกระบบโรงเรียน สรุปได้ว่าจะส่งผลโดยตรงต่อการเรียนรู้ของบุคคล โดยมุ่งหวังให้เกิดการพัฒนาทั้งในด้านความรู้พื้นฐาน ความสามารถในการประกอบอาชีพ และการรับข้อมูลข่าวสารความรู้ต่างๆ เป็นต้นว่า ในด้านสุขภาพอนามัย ด้านศิลปวัฒนธรรม การเมืองการปกครอง ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาของบุคคลแต่ละคนตามความสนใจหรือความต้องการของแต่ละคน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ โอกาส และความเหมาะสม

1.4 การจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

Knowles (1980) ได้เสนอรูปแบบการจัดกิจกรรมทางการศึกษาเพื่อช่วยให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมประสบความสำเร็จในการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเองได้ ซึ่งประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

1. การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เหมาะสม คือ ให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมรู้จักกันและกัน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันมากกว่าบรรยากาศการแข่งขัน และเป็นกัลยาณมิตรกับผู้เข้าร่วมกิจกรรม
2. วางแผนขนาดของผู้เข้าร่วมกิจกรรมให้เหมาะสมพร้อมกับสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง
3. ช่วยผู้เข้าร่วมกิจกรรมวินิจฉัยความต้องการการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมกิจกรรม
4. ช่วยผู้เข้าร่วมกิจกรรมแปลงความต้องการการเรียนรู้เป็นจุดมุ่งหมายการเรียนรู้ที่มีความชัดเจนเป็นไปได้ เหมาะสม มีความหมาย และสามารถวัดผลสำเร็จของงานได้
5. ช่วยผู้เข้าร่วมกิจกรรมออกแบบแผนกิจกรรมการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์การเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมกิจกรรม
6. รับผิดชอบในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้ให้คำปรึกษาของผู้เข้าร่วมกิจกรรมรายบุคคลหรือกลุ่มเล็กๆ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกิดความเชื่อมั่นในการเรียนรู้มากขึ้น

7. ประเมินผลการเรียนรู้ โดยร่วมกับผู้เข้าร่วมกิจกรรมกำหนดวิธีการประเมินผล การเรียนรู้ไว้ก่อน และใช้วิธีที่ได้ตกลงกันไว้ประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมกิจกรรม

Tyler (1986) ได้กำหนดหลักการพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบ โรงเรียนไว้ 4 ขั้นตอน ดังนี้คือ

1. กำหนดวัตถุประสงค์ทางการศึกษา

การกำหนดวัตถุประสงค์นี้ พิจารณาจากความต้องการและความสนใจของผู้เรียน สภาพชีวิตของผู้เรียนในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม การเมือง หรือ เศรษฐกิจ และจากแนวคิด ทฤษฎี หลักการ หรือ ข้อเท็จจริงด้านเนื้อหา

2. การคัดสรรประสบการณ์การเรียนรู้

เมื่อได้กำหนดวัตถุประสงค์ทางการศึกษาแล้ว ในขั้นตอนต่อไป ก็คือ การคัดสรร ประสบการณ์การเรียนรู้ที่สามารถทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตาม วัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ โดยหลักการในการคัดสรรประสบการณ์เรียนรู้ของ Tyler มีดังนี้

2.1 การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ จะต้องให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกิดความ พึงพอใจในพฤติกรรมที่พึงประสงค์

2.2 การจัดประสบการณ์เรียนรู้ จะต้องให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้มีโอกาส ฝึกฝนและปฏิบัติกิจกรรมที่พึงประสงค์

2.3 การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ จะต้องมีความสอดคล้องและ เหมาะสมกับผู้เข้าร่วมกิจกรรม

2.4 การจัดประสบการณ์เรียนรู้ ด้วยกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อนำไปสู่ การบรรลุวัตถุประสงค์ในข้อเดียวกันได้

2.5 การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ด้วยกิจกรรมหนึ่งๆ สามารถนำไปสู่ การบรรลุวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมหลายๆข้อได้

3. การจัดประสบการณ์เรียนรู้

ในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้จะต้องทำการวางแผนการจัดประสบการณ์ เรียนรู้ให้มีระเบียบแบบแผน โดยหลักการที่สำคัญในการจัดประสบการณ์เรียนรู้เพื่อการ จัดกิจกรรมที่มีประสิทธิภาพนั้น มีดังนี้

3.1 ความต่อเนื่อง

3.2 การมีลำดับขั้นตอน

3.3 การบูรณาการ

4. การประเมินผลการเรียนรู้

ในขั้นตอนสุดท้าย เป็นการประเมินผลการเรียนรู้ว่าสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ตั้งไว้หรือไม่ โดยพิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งถ้าผู้ร่วมกิจกรรมเกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ก็แสดงว่าการจัดกิจกรรมการเรียนรู้นั้นบรรลุผลสำเร็จ โดยขั้นตอนในการประเมินผล การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน มีดังนี้

4.1 กำหนดวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

4.2 กำหนดเครื่องมือที่ใช้วัดพฤติกรรมของผู้ร่วมกิจกรรม

4.3 กำหนดกลุ่มตัวอย่าง

อาชัญญา รัตนอุบล (2541) ได้กล่าวถึงการพัฒนาโปรแกรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

1. การหาความต้องการจำเป็นของเด็กด้วยโอกาสโดยตรง ซึ่งสามารถทำได้หลายวิธี ได้แก่ การสำรวจ การสังเกต การทดสอบ การสัมภาษณ์ ซึ่งความสำคัญในการหาความต้องการจำเป็น ได้แก่ การประเมินสภาพที่เป็นจริงของความรู้ ทักษะ ทักษะทัศนคติของเด็กด้วยโอกาสในปัจจุบัน สภาพที่พึงประสงค์ของความรู้ ทักษะ ทักษะทัศนคติของเด็กเร่ร่อนที่ควรจะเป็น และความแตกต่างของสภาพที่เป็นจริงและสภาพที่พึงประสงค์ของเด็กเร่ร่อน และกำหนดเป็นเป้าหมาย วัตถุประสงค์ กิจกรรมการเรียนรู้ และกระบวนการประเมินผลซึ่งจะต้องสอดคล้องกันและเป็นไปตามลำดับขั้นตอนอย่างเหมาะสม

2. การพัฒนาเนื้อหา ความรู้ ทักษะ ทักษะทัศนคติที่จะให้แก่เด็กด้วยโอกาส ขั้นตอนต่อไปคือการพัฒนาเป็นเนื้อหาที่จะให้แก่เด็กด้วยโอกาส โดยตั้งวัตถุประสงค์ที่จะพัฒนาความรู้ ทักษะ หรือทัศนคติของเด็กด้วยโอกาส โดยการศึกษาบริบทของเนื้อหาที่จะจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เช่น บริบททางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ฯลฯ โดยศึกษาสถานภาพของโปรแกรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดให้แก่เด็กด้วยโอกาสในองค์กรที่จัด กล่าวคือ ควรศึกษาขอบเขต ภาระงานขององค์กรที่จัดหรือให้การสนับสนุน วัตถุประสงค์ขององค์กรที่รับผิดชอบ ค่านิยม บรรทัดฐานและทัศนคติของผู้ที่ทำงานในองค์กรนั้นๆ และสถานภาพของโปรแกรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดในชุมชน กล่าวคือ ควรศึกษาความร่วมมือของชุมชนที่มีต่อโปรแกรมการศึกษานอกโรงเรียนว่ามีมากน้อยเพียงใด รวมถึงค่านิยม บรรทัดฐาน ทัศนคติของคนในชุมชนที่มีต่อ โปรแกรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าว

3. ทำความเข้าใจและเรียงลำดับความสำคัญของเนื้อหาที่จะพัฒนาให้แก่เด็กด้อยโอกาส เมื่อพัฒนาเนื้อหาได้แล้ว ควรต้องพยายามทำความเข้าใจกับเนื้อหาดังกล่าว และเรียงลำดับความสำคัญของเนื้อหาที่จะพัฒนาให้แก่เด็กด้อยโอกาส ตามความต้องการจำเป็นของเด็กด้อยโอกาส หลังจากนั้นจึงกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของโปรแกรม การสร้างรูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ การเลือกวิธีการเรียนการสอน การประเมินผล และการกำหนดเกณฑ์ที่จะใช้พิจารณาความสำเร็จของโปรแกรม โดยมีประเด็นสำคัญดังนี้ คือ

3.1 ประสานงานกับกลุ่มคน หรือบุคคลที่นักการศึกษาในระบบโรงเรียนควรจะไปติดต่อ ประสานงานเพื่อพัฒนาออกแบบกระบวนการเรียนการสอน

3.2 จัดเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ของการจัด โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส

3.3 การแสวงหาหรือสร้างรูปแบบของกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีความเหมาะสมที่สุดสำหรับเด็กด้อยโอกาส

3.4 กำหนดลักษณะทั่วไปของโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

3.5 เลือกวิธีการสอนที่จะใช้กับเด็กด้อยโอกาสอย่างมีประสิทธิภาพ

3.6 ระบุวิธีการประเมินผลการเรียนรู้ของเด็กด้อยโอกาส

3.7 กำหนดเกณฑ์ที่จะใช้พิจารณาความสำเร็จของโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส

4. เรียนรู้ธรรมชาติ ความต้องการ และความสนใจพื้นฐานของเด็กด้อยโอกาส เนื่องจากเด็กดังกล่าวเป็นกลุ่มเด็กที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง เป็นกลุ่มเด็กที่มีปัญหาในชีวิต ทั้งปัญหาทางร่างกายและปัญหาทางพฤติกรรม จึงต้องศึกษาในเรื่องนี้ด้วย เพื่อที่จะได้ออกแบบกิจกรรมการสอนให้เหมาะสมต่อไป

5. ประสานงานผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส โดยประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส เนื่องจากเนื้อหาบางเนื้อหา นักการศึกษานอกระบบโรงเรียนเอง อาจจะไม่มีความรู้ความชำนาญทัดเทียมกับผู้สอนเด็กด้อยโอกาส หรือผู้รู้ในชุมชน เพื่อที่จะหาผู้ที่มาจัดการศึกษาให้เหมาะสมต่อไป

6. ออกแบบการเรียนการสอนการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส ซึ่งรวมถึงการพัฒนาเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ พัฒนากิจกรรมการเรียนรู้และพัฒนาแนวทางการประเมินผลการเรียนรู้ของเด็กด้อยโอกาส โดยในการกำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ควรกำหนดในลักษณะที่กว้างและครอบคลุมเป้าหมายที่ต้องการก่อน

จากความหมาย ปรัชญาและแนวคิด หลักการ และประเภทของการศึกษานอกระบบ โรงเรียนที่นำเสนอข้างต้น จะเห็นถึงลักษณะของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่ามีความแตกต่างไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะส่งผลโดยตรงต่อการเรียนรู้ของบุคคล โดยมุ่งหวังให้เกิดการพัฒนาทั้งในด้านความรู้พื้นฐาน ความสามารถในการประกอบอาชีพ และการรับข้อมูล ข่าวสารความรู้ต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาของบุคคลแต่ละคน ซึ่งไม่สามารถกระทำได้ในกระบวนการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนปกติ เพื่อส่งผลให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ตามศักยภาพอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีกระบวนการเรียนการสอนที่ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับสภาพความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย

ตอนที่ 2 การจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส

ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อให้บริการแก่กลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ นั้น เด็กด้อยโอกาสเป็นกลุ่มเป้าหมายหนึ่งที่รัฐจัดบริการ ซึ่งเด็กด้อยโอกาสหรือเด็กที่อยู่ในสภาวะยากลำบาก เป็นเด็กที่ประสบกับปัญหา และต้องการความช่วยเหลือจากสังคมเป็นพิเศษอย่างมาก เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างปกติ โดยในการจัดการศึกษาแก่เด็กด้อยโอกาสมีลักษณะการดำเนินการในรายละเอียดดังต่อไปนี้ (สำนักงานคณะกรรมการประสานงานเยาวชนแห่งชาติ, 2542)

เด็กด้อยโอกาส (Under Privileged Children หรือ Disadvantaged Children) หมายถึง กลุ่มเด็กที่ประสบกับปัญหาต่างๆ หรือตกอยู่ในสภาวะแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม หรืออยู่ในสถานภาพที่ด้อยกว่าเด็กโดยทั่วไป และต้องการความช่วยเหลือจากสังคมเป็นกรณีพิเศษ เพื่อให้มีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีพัฒนาการที่ถูกต้องกับวัยและบรรลุถึงศักยภาพสูงสุด ตามความหมายดังกล่าวนี้ อาจเรียก “เด็กด้อยโอกาส” ว่าเป็น “เด็กที่อยู่ในสภาวะยากลำบาก” ซึ่งเป็นวลีที่มาจากภาษาอังกฤษที่ว่า “Children in Especially Difficult Circumstances” ตั้งขึ้นโดยองค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (ยูนิเซฟ) และใช้กันแพร่หลาย

อาจจำแนก เด็กด้อยโอกาส หรือ เด็กที่อยู่ในสภาวะยากลำบาก ออกเป็นกลุ่มเด็กต่าง ๆ ได้แก่ เด็กถูกละเมิดสิทธิ เด็กถูกปล่อย ปล่อยละเลย เด็กประพฤติน่าไม่สมควรแก่วัย เด็กพิการ และเด็กที่ได้รับเชื้อ หรือ ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์

1. เด็กถูกละเมิดสิทธิ เป็นเด็กที่ถูกทารุณ หรือ ถูกเอาเปรียบในลักษณะต่าง ๆ และไม่ได้รับการเคารพในสิทธิอันพึงมีพึงได้ ประกอบด้วย

1) เด็กที่ถูกทารุณกรรม หมายถึง เด็กที่ถูกทำร้าย หรือ คุกคามต่อสุขภาพ หรือ สวัสดิภาพ โดยบุคคลอื่น ด้วยการกระทำที่มีลักษณะเป็นการประทุษร้ายต่อ ร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสติปัญญา ตลอดจนการกระทำทารุณทางเพศ และการข่มขืนกระทำชำเรา

2) เด็กที่ถูกใช้แรงงานก่อนถึงวัยอันสมควร หรือ แรงงานเด็ก หมายถึง เด็กที่มีอายุ ต่ำกว่า 15 ปี (ตามข้อเสนอแนะขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ) ซึ่งทำงานโดยได้รับ ค่าตอบแทนในการทำงานหรือไม่ก็ตาม ในภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรมการผลิต พาณิชยกรรม และบริการ และงานขนส่ง เด็กเหล่านี้จะมีโอกาสถูกเอาเปรียบจากนายจ้าง ในเรื่องแรงงาน ค่าจ้าง สภาพการกินอยู่ และโอกาสพัฒนาความก้าวหน้าในชีวิต

3) เด็กในธุรกิจบริการทางเพศ หมายถึง เด็กที่ประกอบอาชีพหารายได้จากการ ให้บริการทางเพศ อาจมาอยู่ในธุรกิจบริการทางเพศด้วยความสมัครใจ หรือถูกบังคับขู่เข็ญ กักขัง หน่วงเหนี่ยวไว้ให้บริการ

2. เด็กถูกปล่อยปละละเลย หรือ เด็กถูกทอดทิ้ง เป็นเด็กที่ถูกให้อยู่ตามลำพังในระยะเวลา ชั่วคราว หรือตลอดไป อันเนื่องมาจากบิดามารดา ผู้ปกครอง องค์กร หรือ สถาบันที่มีหน้าที่ต้อง รับผิดชอบดูแล ได้ละเลย เอาใจใส่ดูแล ทำให้เด็กขาดพัฒนาการที่ถูกต้องทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสติปัญญา (อุ้นตานพคุณ, 2535) ประกอบด้วย เด็กที่อยู่ในครอบครัวที่ยากจนมาก เด็กถูกทอดทิ้งและเด็กกำพร้า และเด็กเร่ร่อน โดย เด็กเร่ร่อน หมายถึง เด็กที่ไม่มีถิ่นที่อยู่อาศัย และเร่ร่อนตามถนน หรือ ที่สาธารณะ ซึ่งอาจแบ่งออกเป็นหลายประเภท เช่น ตามสถานที่เร่ร่อน ได้แก่ เด็กที่มีอาชีพอยู่บนถนน เด็กที่มีอาชีพอยู่ข้างถนน และเด็กที่เร่ร่อนนอนตามใต้สะพาน ตามตลาด ตามหาดทราย หรือ สถานที่ที่กำลังก่อสร้าง (สายสุรี จุติกุล, 2535) ตามลักษณะการหา เลี้ยงชีพ ได้แก่ กลุ่มเร่ร่อนขอทาน กลุ่มออกแรง ประกอบอาชีพ แก๊งก่อกวนสังคม กลุ่มบริการ ทางเพศ ตามวิธีการดำรงชีวิต ได้แก่ เร่ร่อนตามวิถีชีพของครอบครัว ซึ่งจะเคลื่อนย้ายตาม ครอบครัวไปตามแหล่งงาน เช่น กรรมกรก่อสร้าง ชาวเรือเร่ เป็นต้น และ เร่ร่อนตามวิถีชีพของ ตน เพราะปัจจัยผลักดันจากครอบครัว ความยากจน ครอบครัวแตกแยก ขาดความอบอุ่น นอกจากนี้ยังได้แก่กลุ่มเด็กลูกกรรมกรก่อสร้าง เด็กในชุมชนแออัด เด็กชาวไทยต่างวัฒนธรรมและ เด็กชาวเขา และเด็กไร้สัญชาติและเด็กต่างชาติ

3. เด็กประพฤตินไม่สมควร ทั้งนี้เนื่องจากลักษณะของเด็ก สภาพปัญหาทาง ครอบครัว และสภาพแวดล้อมทางสังคม ทำให้เด็กเหล่านี้มีการกระทำ หรือความประพฤติที่ไม่ ถูกต้อง หรือเบี่ยงเบนจากกฎเกณฑ์ของสังคม ก่อให้เกิดเป็นปัญหาทางสังคมขึ้น ประกอบด้วยเด็ก ที่อยู่ในสถานพินิจและคุ้มครองเด็ก เด็กติดยาเสพติดและสารระเหย เด็กมั่วสุมในสถานบริการและ สถานเริงรมย์ และเด็กตั้งครรภ์นอกสมรส

4. เด็กพิการ เป็นเด็กที่มีความบกพร่องทางร่างกาย หรือสติปัญญา โดยทางการมองเห็น การได้ยิน การเคลื่อนไหว จิตใจหรือพฤติกรรม สติปัญญา หรือ การเรียนรู้

5. เด็กที่ได้รับเชื้อหรือได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ ได้แก่ เด็กที่มีเชื้อ เอช-ไอ-วี หรือ เอดส์ เด็กที่อาจจะมีเชื้อ เอช-ไอ-วี หรือ เอดส์ เด็กกำพร้า และเด็กที่ถูกทอดทิ้ง เนื่องจากพ่อแม่ตาย เพราะเชื้อ เอช-ไอ-วี หรือ เอดส์ และเด็กที่ไม่มีเชื้อ เอช-ไอ-วี หรือเอดส์ แต่อยู่กับครอบครัวที่มีเชื้อ เอช-ไอ-วี หรือ เอดส์ วิทิต มันทาภรณ์ (2537)

รัชณี สุริยา (2508) ได้สำรวจทัศนคติของผู้ปกครองเกี่ยวกับเด็กไทยในอุดมคติในจังหวัดพระนคร และธนบุรี เพื่อศึกษาข้อคิดเห็นเกี่ยวกับความต้องการของกลุ่มผู้ปกครองที่มีระดับเศรษฐกิจต่างกัน ในเรื่องคุณลักษณะของเด็กไทย ผลการวิจัยปรากฏว่าผู้ปกครองที่มีระดับเศรษฐกิจต่างกันมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกันในเรื่องคุณลักษณะที่ต้องการให้มีมากที่สุด在孩子หญิงและเด็กชาย คุณลักษณะที่สำคัญที่สุดที่ผู้ปกครองต้องการให้เด็กหญิงและเด็กชายในด้านต่างๆ มีดังนี้ ด้านลักษณะท่าทาง ผู้ปกครองต้องการให้เด็กหญิงและเด็กชายแต่งกายสะอาด เหมาะสมกับวัยและโอกาส ด้านความสามารถ ผู้ปกครองต้องการให้เด็กหญิงและเด็กชายรู้จักแก้ปัญหา รู้จักเอาตัวรอด ด้านการควบคุมอารมณ์ ด้านความสนใจ ผู้ปกครองต้องการให้เด็กหญิงและเด็กชายมีความมั่นใจในการเรียน ด้านความสัมฤทธิ์ผลในการเรียนและการทำงาน ผู้ปกครองต้องการให้เด็กหญิงและเด็กชาย ตั้งใจเรียนและตั้งใจทำงาน ส่วนด้านการปรับตัวทางสังคม ผู้ปกครองต้องการให้เด็กหญิงและเด็กชายเป็นมิตรกับบุคคลทั่วไป เข้าสังคมได้

อุณา นพคุณ (2532) กล่าวถึงเด็กกำพร้าและเด็กที่ถูกทอดทิ้งที่อยู่ในสถานแรกรับว่ามีสาเหตุมาจากการตั้งครุภรณ์อกสมรส และพ่อแม่ของเด็กยากจนไม่สามารถเลี้ยงดูลูกของตนเองได้ เด็กมีสภาพจิตใจไม่ปกติ ขาดความรักความห่วงใย เด็กทุกคนต้องการเรียนต่อในระดับสูงกว่าระดับมัธยมศึกษาเป็นการเรียนในระบบโรงเรียน และต้องการมีครอบครัวที่อบอุ่น

ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์ (2535) กล่าวว่า เด็กเร่ร่อนส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับการพัฒนาทั้งทางด้านการศึกษารเตรียมให้มีอาชีพ และการขาดอบรมจริยธรรม เมื่อเด็กต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมทำให้เด็กเป็นคนมีจิตใจหยาบกระด้างและไม่มีความรู้ ความเข้าใจที่จะพัฒนาตนเอง ทำให้มีโอกาสเสี่ยงที่จะสร้างปัญหาต่อเนื่องอื่นๆตามมา เช่น การมั่วสุมยาเสพติด การมั่วสุมในสถานเริงรมย์ ปัญหาการตั้งครุภรณ์อกสมรส ปัญหาการขายตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาโสเภณีเด็ก ซึ่งในปัจจุบันทวีความรุนแรงมากขึ้น และเด็กมีโอกาที่จะติดเชื้อและแพร่เชื้อเอดส์อย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์

สมพงษ์ จิตระดับ (2540) กล่าวว่า เด็กที่อยู่ในสถานแรกรับส่วนหนึ่งเป็นเด็กเร่ร่อน สาเหตุสำคัญที่เร่ร่อนออกจากบ้านคือสาเหตุเกี่ยวกับครอบครัว เช่น พ่อแม่คู่ค้า เจียนตี พ่อแม่เสียชีวิต พ่อแม่แยกกันอยู่หรือถูกจับกุม บุตร ไม่มีผู้อุปการะ ความยากจนของพ่อแม่ จึงต้องอาศัยอยู่กับญาติและถูกทารุณ พ่อแม่เมาอาละวาด เด็กเร่ร่อนเหล่านี้ล้วนถูกพ่อแม่ ญาติและผู้ที่ตนไปอาศัยอยู่ด้วยทำทารุณกรรม และทอดทิ้งละเลย ในระดับที่ไม่ถึงกับมีอาการสาหัสชัดเจน แต่มีผลที่ส่งผลทางจิตใจ และผลักดันให้เด็กต้องออกไปเร่ร่อน

จากลักษณะของเด็กในสถานแรกรับที่กล่าวมา พบว่าเด็กส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่ไม่สมบูรณ์ เด็กมีความรู้สึกขาดความรัก ความอบอุ่น มีสภาพจิตใจไม่ปกติ รู้สึกว่าตนเองเป็นคนไม่มีค่าต่อคนอื่น ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะส่งผลให้เด็กเป็นคนมีจิตใจหยาบกระด้าง ไม่ไว้วางใจผู้อื่น รู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัย และไม่เป็นตัวของตัวเอง อาจทำให้มีโอกาสเสี่ยงที่จะสร้างปัญหาอื่นๆตามมา

ดังนั้นการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส สามารถจัดการศึกษาในรูปแบบต่างๆ เช่น การศึกษาด้วยตนเอง หรือการศึกษาตาม โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ที่จัดให้ ซึ่งการสร้างโปรแกรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นแนวทางหนึ่งในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบบครบวงจร ตั้งแต่การกำหนดวัตถุประสงค์ การกำหนดสาระ กิจกรรมการเรียนรู้ และการประเมินผลที่สามารถพัฒนาทักษะ ทศนคติและมุ่งแก้ปัญหาให้เด็กด้อยโอกาส (อาชัญญา รัตนอุบล, 2541) โดยสภาพและปัญหาของเด็กด้อยโอกาส เป็นปัญหาที่มีความละเอียดอ่อน การแก้ไขปัญหามีผลกระทบต่อโครงสร้างต่างๆของสังคมได้ ซึ่งการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นรูปแบบการให้การศึกษาที่หลากหลาย และสามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายในทันทีคือเด็กด้อยโอกาสได้โดยตรง

ตอนที่ 3 แนวคิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์

3.1 ความหมายของพฤติกรรม

ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา (2523) ได้ให้ความหมายของพฤติกรรมว่า หมายถึง การกระทำใดๆ ซึ่งสามารถสังเกตได้โดยบุคคลอื่นหรือโดยเครื่องมือ เช่น เราสังเกตเด็กร้องไห้ นั่นคือ เราสังเกตพฤติกรรม นอกจากนี้พฤติกรรมมิใช่หมายถึงเฉพาะการแสดงออกทางด้านร่างกายภายนอกอย่างเดียว แต่รวมถึงการกระทำหรือกิจกรรมภายในความรู้สึกนึกคิดของเราด้วย

กมล หล้าสุวรรณ (2524) กล่าวว่า พฤติกรรม คือ การแสดงออกของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เช่น เด็กที่คิดว่าครูใจดี จึงเกิดความชอบ และในที่สุดจะแสดงพฤติกรรมโดยการเข้าไปหาครูผู้นั้น หรือยิ้มทักทายครูทำความเคารพอย่างนอบน้อม เป็นต้น

ก่องแก้ว เจริญอักษร (2530) กล่าวว่า พฤติกรรม หมายถึง อากาการกิริยาที่แสดงออกถึงพฤติกรรมของผู้เรียนซึ่งเป็นไปตามที่ผู้สอนหวัง เมื่อสนใจครูแล้วจึงเรียกว่า นักเรียนผู้นั้นมีพฤติกรรมที่เหมาะสม

จากความหมายของพฤติกรรมดังกล่าว สรุปได้ว่า พฤติกรรมคือการประพฤติปฏิบัติ การแสดงออกของบุคคล ทั้งด้านร่างกาย วาจา และความรู้สึกต่อบุคคลอื่น หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่สามารถสังเกตได้ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง

3.2 ประเภทของพฤติกรรม

ในการแบ่งประเภทของพฤติกรรมนั้น มีนักการศึกษาหลายท่านได้แบ่งประเภทของพฤติกรรมในหลายประการแตกต่างกัน คือ

ชัยพร วิชชาวุธ (2517) ได้แบ่งประเภทของพฤติกรรมเป็นหลายประเภทแตกต่างกัน คือ

1. พฤติกรรมภายนอก ได้แก่ พฤติกรรมที่ผู้อื่นสามารถสังเกตได้โดยตรงจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 พฤติกรรมภายนอกแยกได้เป็น

1.1 พฤติกรรมที่สังเกตได้โดยตรง โดยไม่ต้องใช้เครื่องมือช่วย เช่น หัวเราะ ร้องไห้ อ้าปาก เป็นต้น

1.2 พฤติกรรมที่ไม่สังเกตได้โดยตรง ใช้เครื่องมือช่วย เช่น การเต้นของหัวใจฟังหัวใจที่แพทย์สั่ง ความดันโลหิตสูงดูจากเครื่องวัดความดันโลหิต เป็นต้น

2. พฤติกรรมภายใน ได้แก่ พฤติกรรมที่เกิดขึ้นภายในบุคคล โดยจะรู้สึกตัวหรือไม่รู้สึกตัวก็ตาม ผู้อื่นไม่สามารถสังเกตเห็น ไม่แสดงออกมาให้เป็นที่สังเกต เช่น ความคิด ความจำ จินตนาการ ความฝัน และพฤติกรรมความรู้สึกต่างๆ เช่น กลัว เสียใจ หิว เจ็บ เป็นต้น แม้ไม่สังเกตได้โดยตรงแต่สามารถสังเกตได้ทางอ้อม เช่น ใช้แบบทดสอบหรือสังเกตจากพฤติกรรมภายนอกที่เป็นข้อมูลสรุปโยงถึงพฤติกรรมภายใน แบ่งได้ 2 ชนิด

2.1 พฤติกรรมภายในที่เกิดขึ้นโดยรู้สึกตัว (Conscious Processes) เช่น หิว เหนื่อย ตื่นเต้น เจ็บปวด พฤติกรรมเหล่านี้เจ้าของพฤติกรรมรู้ตัวว่ามันเกิด และเจ้าของพฤติกรรมอาจจะควบคุมหรือเก็บความรู้สึกต่างๆที่เกิดขึ้นได้ ไม่แสดงออกซึ่งกิริยาอาการหรือสัญญาณใดๆ

2.2 พฤติกรรมภายในที่เกิดขึ้นโดยไม่รู้สึกรู้ตัว (Unconscious Processes) พฤติกรรมบางอย่างเกิดขึ้นภายใน โดยที่บางครั้งบุคคลไม่รู้สึกรู้ตัว แต่มีผลต่อพฤติกรรมภายนอกของบุคคลผู้นั้น เช่น ความขลาด ความกล้า ความคิด ความคาดหวัง ความปรารถนา ความสุขใจ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่านักจิตวิทยาได้ศึกษาพฤติกรรมภายในทั้งที่เกิดขึ้นโดยรู้สึกตัว และไม่รู้สึกรู้ตัว โดยวิธีการสังเกตพฤติกรรมภายนอกแล้วสรุปโยง (Infer) ถึงพฤติกรรมภายใน

มวลพฤติกรรมของมนุษย์แยกตามจุดประสงค์ของการศึกษา (Taxonomy of Educational Objectives) ของ Bloom (1967) ได้เป็น 3 ด้าน คือ

1. พฤติกรรมด้านความรู้-ความคิด หรือพฤติกรรมด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) ได้แก่ พฤติกรรมในด้านการใช้ความคิด ใช้สมองหรือใช้สติปัญญาเพื่อการเรียนรู้สิ่งต่างๆ แบ่งออกเป็นระดับขั้นการพัฒนา 6 ขั้น จากต่ำสุดไปสูงสุด ได้แก่ ขั้นความรู้-ความจำ ขั้นความเข้าใจ ขั้นการนำไปใช้ ขั้นการวิเคราะห์ ขั้นการสังเคราะห์ และขั้นประเมินค่า

2. พฤติกรรมด้านความรู้สึก หรือด้านเจตพิสัย (Affective Domain) ได้แก่ พฤติกรรมที่เกี่ยวกับอารมณ์ หรือความรู้สึก ซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างสมขึ้นจนเป็นลักษณะของแต่ละบุคคล เป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเสริมคุณลักษณะ หรือบุคลิกภาพของบุคคล พฤติกรรมด้านนี้มีระดับการพัฒนาจากต่ำสุดไปสูงสุด 5 ขั้น ได้แก่ ขั้นการรับรู้ ขั้นตอบสนอง ขั้นเห็นคุณค่า ขั้นจัดระบบ และขั้นเกิดกิจนิสัย

3. พฤติกรรมด้านความคล่องแคล่วทางกาย หรือด้านทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) ได้แก่ พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับความคล่องแคล่วในการใช้อวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกาย ให้ใช้งานได้คล่องแคล่วเหมาะสมกับงานหรือหน้าที่ จนถึงขีดสูงสุดที่บุคคลจะพัฒนาได้ (วัลลภ, 2527)

จะเห็นได้ว่า การแบ่งพฤติกรรมนั้นสามารถแบ่งได้เป็น พฤติกรรมภายนอกและพฤติกรรมภายใน และถ้าแบ่งตามจุดประสงค์ของการศึกษา จะแบ่งพฤติกรรมได้เป็น 3 ด้าน คือ ด้านพุทธิพิสัย ด้านเจตพิสัย และด้านทักษะพิสัย พฤติกรรมทั้ง 3 ด้าน ดังกล่าว พฤติกรรมด้านเจตพิสัยน่าจะมี ความสำคัญที่สุด เพราะพฤติกรรมด้านเจตพิสัยเป็นพฤติกรรมด้านการศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนเกิดทัศนคติ สามารถเลือกและยอมรับค่านิยมที่เหมาะสม ตัดสินความดีความชั่ว ตลอดจนการยอมรับปฏิบัติตามพฤติกรรมต่างๆ โดยอาศัยเหตุผลของตนเอง ทำให้เกิดความมั่นคงและสงบสุขในสังคม อันจะมีผลทำให้การพัฒนาทางการศึกษาบรรลุเป้าหมายได้

3.3 พฤติกรรมที่พึงประสงค์เชิงจริยธรรม

ดวงเดือน พันธุมาวิน (2530) กล่าวว่า พฤติกรรมที่พึงประสงค์เชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบ หรืองดเว้นการแสดงพฤติกรรมที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์หรือค่านิยมในสังคมนั้น พฤติกรรมทางจริยธรรมเป็นการกระทำที่สังคมเห็นชอบและสนับสนุน มีหลายประเภท เช่น การให้ทาน การเสียสละเพื่อส่วนรวม การช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก เป็นต้น นอกจากนี้ พฤติกรรมเชิงจริยธรรม คือ พฤติกรรมในสถานการณ์ที่เข้าขวนใจหรือในสภาพขั้วขั้วให้บุคคลกระทำผิดกฎเกณฑ์เพื่อประโยชน์ส่วนตนบางประการ พฤติกรรมเชิงจริยธรรมในสภาพการณ์ขั้วขั้ว เช่น การโกงสิ่งของเงินทอง การลักขโมย และการกล่าวเท็จ เป็นต้น ซึ่งอาจรวมเรียกว่า พฤติกรรมเกี่ยวกับความไม่ซื่อสัตย์ ซึ่งผู้มีจริยธรรมย่อมงดเว้นจากการกระทำที่ไม่ซื่อสัตย์นี้ พฤติกรรมเชิงจริยธรรมเป็นสิ่งที่สังคมให้ความสำคัญมากกว่าด้านอื่นๆ ทั้งนี้ เพราะการกระทำในทางที่ดีและเลวของบุคคลนั้น ส่งผลให้โดยตรงกับความผาสุกและความทุกข์ของสังคม

วัลลภ กัณฑ์ทรัพย์ (2527) กล่าวว่า พฤติกรรมทางจริยธรรมเป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมด้านความรู้สึก หรือด้านเจตพิสัยซึ่งเจริญถึงระดับสูงสุดคือ ถึงขั้นเกิดกิณิสัย ทั้งนี้เพราะพฤติกรรมทางจริยธรรมเป็นพฤติกรรมเฉพาะของบุคคล อันเป็นสิ่งหนึ่งของบุคลิกภาพที่อยู่ภายใต้อิทธิพลขององค์ประกอบหลายประการทั้งในตัวบุคคลเอง ได้แก่ ความรู้ ความคิด สติปัญญา และองค์ประกอบภายนอก ได้แก่ การอบรมบ่มนิสัย และสภาพแวดล้อมอื่นๆ ดังนั้น เราจะพบว่า การที่บุคคลใดจะมีจริยธรรมหรือคุณธรรมสูงหรือต่ำ มิได้ขึ้นอยู่กับว่าเขาเป็นผู้ฉลาด สติปัญญาดี หรือมีความรู้สูงเพียงประการเดียว หากยังขึ้นอยู่กับพื้นฐานการอบรมบ่มนิสัย สภาพแวดล้อมทางครอบครัว สภาพแวดล้อมทางสังคม และอื่นๆ อีกหลายประการ

สรุปได้ว่า พฤติกรรมที่พึงประสงค์เชิงจริยธรรม เป็นการกระทำที่สังคมเห็นชอบและสนับสนุนและเป็นพฤติกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมที่พึงประสงค์เจตพิสัยด้วย

3.4 ปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของมนุษย์

จรรยา สุวรรณทัต (2521) กล่าวว่า ปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของมนุษย์ มี 3 ประเภท คือ

1. ลักษณะทางพันธุกรรมที่ได้รับมรดกตกทอดจากบิดา หมายถึง ลักษณะต่างๆ ของบรรพบุรุษ ซึ่งถ่ายทอดมายังลูกหลานรุ่นต่อๆ มาด้วยวิธีการสืบพันธุ์ วิธีการถ่ายทอดของพันธุกรรม ทำให้ไม่มีใครในโลกนี้มีลักษณะพันธุกรรมเหมือนกันทุกประการ เนื่องจากชีวิตแต่ละชีวิตเริ่มต้น ณ จุดปฏิสนธิระหว่างเซลล์สเปิร์มของฝ่ายชายและเซลล์ไข่ของฝ่ายหญิง ณ จุดนี้ ชีวิตใหม่ที่เกิดขึ้น จะได้รับการถ่ายทอดลักษณะต่างๆ จากบรรพบุรุษ จะเป็นศักยภาพพื้นฐานของพัฒนาการด้านต่างๆ และพฤติกรรมของแต่ละบุคคล นอกจากนี้ พันธุกรรมยังเป็นแหล่งที่เกี่ยวข้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคลตลอดจนบุคลิกภาพของบุคคลนั้นๆ ด้วย

2. สภาพแวดล้อมต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ หมายถึง สภาพภายนอกซึ่งแยกออกจากตัวบุคคลได้ หรือหมายถึงสิ่งเร้าต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับบุคคล ทำให้บุคคลนั้นมีการกระทำต่างๆ ได้ สิ่งต่างๆ นี้ อาจจะเป็น แสง เสียง กลิ่น รส คน สัตว์ พืช วัตถุ สิ่งของ ฯลฯ

สิ่งแวดล้อมนั้น ไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดลอมทางวัตถุหรือทางสังคมและวัฒนธรรมล้วนแต่มีอิทธิพลต่อชีวิตของแต่ละบุคคล สิ่งแวดล้อมในระยะก่อนเกิด จะมีอิทธิพลต่อพัฒนาการเจริญเติบโตของชีวิตก่อนกำเนิด สิ่งแวดล้อมภายหลังการกำเนิดของชีวิตจะทำให้แต่ละบุคคลแสดงออกในรูปของพฤติกรรมที่แตกต่างกันหรือคล้ายคลึงกัน ซึ่งในที่สุดจะหล่อหลอมเป็นบุคลิกภาพของบุคคลนั้นๆ อย่างไรก็ตาม ความคล้ายคลึงหรือแตกต่างของบุคลิกภาพส่วนบุคคลนั้น สังคมที่แวดล้อมล้วนมีอิทธิพลอย่างที่จะลดหรือขยายช่องว่างของความแตกต่างระหว่างบุคคลในสังคมนั้น ตัวอย่างเช่น ความเชื่อ ค่านิยม ศาสนา บทบาททางสังคม ระดับชนชั้นในสังคม เพศ อายุ อาชีพ ฯลฯ ล้วนมีอิทธิพลต่อพัฒนาการและพฤติกรรมส่วนบุคคล ตลอดทั้งความแตกต่างระหว่างบุคคลด้วย

3. ช่วงเวลาในชีวิตของบุคคล ซึ่งหมายถึง ระดับการพัฒนาของบุคคลทั้งทางร่างกายและจิตใจตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน อันเกิดจากอิทธิพลร่วมระหว่างพันธุกรรมและประสบการณ์ต่างๆ ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ระดับพัฒนาการนี้จะเริ่มมีขึ้นตั้งแต่อินทรีย์เริ่มปฏิสนธิในครรภ์ของมารดา เด็กเกิดใหม่ก็มีการพัฒนาถึงระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นผลจากอิทธิพลร่วมระหว่างพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อม

ทั้งภายในและภายนอกครรภ์ของมารดาที่ส่งผลต่อพัฒนาการของทารกในครรภ์สำหรับช่วงเวลาของการพัฒนา อาจพิจารณาได้จากอายุ เพราะอายุเป็นเครื่องแสดงว่า บุคคลมีวุฒิภาวะในระดับใด และมีประสบการณ์และการเรียนรู้เป็นปริมาณเท่าใด

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแนวทางในการพัฒนาพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของมนุษย์นั้นขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 ประการ คือ ลักษณะทางพันธุกรรม สภาพแวดล้อมต่างๆ และช่วงเวลาในชีวิต บุคคลซึ่งปัจจัยของทั้ง 3 ประการนี้ ล้วนมีอิทธิพลต่อ พัฒนาการ วุฒิภาวะ รวมทั้งประสบการณ์การเรียนรู้ บุคลิกภาพ พฤติกรรมส่วนบุคคล ตลอดจนความแตกต่างระหว่างบุคคลด้วย และการที่เด็กจะเจริญเติบโต เป็นพลเมืองที่ดีมีพฤติกรรมที่เป็น ไปในทางที่พึงประสงค์ได้นั้น ปัจจัยดังกล่าวทั้ง 3 ด้าน ล้วนมีอิทธิพลต่อการเกิดพฤติกรรมของเด็กทั้งสิ้น การอบรม ปลูกฝังและส่งเสริมให้เด็กมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ จึงจำเป็นต้องมีแนวทางร่วมกันในการสร้างแบบแผนพฤติกรรม เพื่อให้เด็กเกิดการเรียนรู้ การพัฒนาพฤติกรรมไปในแนวทางที่ถูกต้องและเป็นที่ยอมรับของสังคม

3.5 คุณลักษณะและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ตามธรรมชาติของนักการศึกษา นักจิตวิทยา นักสังคมศาสตร์และบุคคลทั่วไป

การพัฒนาคุณลักษณะและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ให้กับนักเรียนนั้น ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ควรมีจุดหมายที่แน่นอนว่า จะพัฒนาเด็กไปในแนวทางใด ต้องการให้เด็กมีคุณลักษณะและพฤติกรรมที่พึงประสงค์อย่างไรบ้าง ทั้งนี้เพื่อจะได้วางวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา อบรม การจัดกิจกรรมและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่เอื้ออำนวยให้เด็กได้พัฒนาคุณลักษณะและพฤติกรรมเหล่านั้น สิ่งสำคัญที่เป็นองค์ประกอบร่วมกันในการกำหนดแนวทางในการพัฒนาพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของเด็กมีอยู่หลายประการ ได้แก่ ค่านิยม ทศนคติ คุณลักษณะของความ เป็นพลเมืองดี คุณธรรมจริยธรรมที่ควรปลูกฝัง ตลอดจนพฤติกรรมที่พึงประสงค์ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

ศรันย์ ดำริสุข (2520) มีความเห็นว่า ทศนคติที่ควรปลูกฝังแก่นักเรียน นักศึกษา ได้แก่

1. ความเชื่อในกฎแห่งกรรมที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว”
2. มีสัมมาคารวะ คือ มีกริยาจาเรียบร้อย อ่อนน้อม อ่อนโยน รู้จักที่สูง ที่ต่ำ
3. การประหยัด ทั้งในด้านการใช้จ่ายส่วนตัว และการให้ทรัพยากรของชาติ
4. การเป็นผู้มีใจกว้างและมีวิจรรณญาณ คือ รู้จักพิจารณาและยอมรับพฤติกรรมของคนอื่นๆ ให้ความเป็นธรรมแก่คนอื่น รู้จักเห็นอกเห็นใจผู้อื่น

5. การตระหนักในคุณค่าของเวลา ตรงต่อเวลา ทำงานแข่งกับเวลา ทำงานอย่างมีแผนและมีขั้นตอน

6. การสำนึกในความเป็นคนไทย คือ ให้เกิดความภาคภูมิใจในฐานะที่เป็นคนไทยให้เทิดคุณเอกลักษณ์ไทย 4 ประการ ได้แก่ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมของชาติ ชำรงสิ่งเหล่านี้ไว้เป็นมรดกสืบต่อไป

อ้อม ประนอม (2527) มีความเห็นว่า ในปัจจุบันประเทศไทย กำลังประสบกับปัญหาหลายๆด้าน เพราะคนของเราคือคุณภาพ ยังมีหลายสิ่งที่เป็นส่วนบกพร่องในการดำเนินชีวิตของคนไทย ถ้าเราสามารถพัฒนาความเป็นคนให้มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์อย่างน้อย 6 ประการ ให้ประสานกันอย่างดี ประเทศชาติก็จะเจริญก้าวหน้าไปได้ด้วยดี พฤติกรรมที่พึงประสงค์ 6 ประการที่ต้องการให้เด็กไทยพัฒนาให้เกิดขึ้นในตนเอง ได้แก่ ความกล้าพูด กล้าคิด กล้าแสดงออก การรู้จักวิจารณ์ การรู้จักทำงานร่วมกับผู้อื่น การมีวินัยต่อตนเอง ต่อสังคม การรู้จักตัดสินใจอย่างมีเหตุผล และการเป็นผู้นำและผู้ตามได้

นิรมล สวัสดิบุตร (2527) ได้ศึกษาจุดมุ่งหมายของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 เกี่ยวกับลักษณะพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของความเป็นพลเมืองดี และได้เสนอเป็นแนวคิดแก่ครูประถมศึกษาที่จะช่วยสร้างพลเมืองดีที่ประเทศชาติต้องการ โดยกำหนดลักษณะพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของพลเมืองดีที่ต้องการไว้ดังนี้

1. การมีความรู้ทางการอ่านเขียนภาษาไทย การคิดคำนวณ และการทำงานเพียงพอสำหรับประกอบอาชีพพื้นฐานได้

หัวข้อนี้เน้นเรื่อง ความรู้สำหรับประกอบอาชีพพื้นฐานได้ ในการสอนครูควรมุ่งเน้นให้ผู้เรียนรู้จักฟัง รู้จักคิด รู้จักอ่าน รู้จักเขียนภาษาไทยที่จะใช้งานได้จริงๆ ส่วนวรรณคดีหรือหลักภาษานั้น เป็นเรื่องที่จะศึกษาเพิ่มเติมได้ภายหลังในชั้นที่สูงกว่าประถมศึกษา หรือแม้เมื่อพ้นจากโรงเรียนไปแล้ว

สำหรับเรื่องการคำนวณนั้น ควรจะรู้จักเรื่องการบวก ลบ คูณ หาร ที่จะใช้ในชีวิตการทำงานขั้นพื้นฐานได้ ครูจึงมุ่งสอนให้ผู้เรียนนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ไม่ยึดมั่นที่จะสอนไปตามหนังสือที่กำหนดไว้ และไม่สอนโดยคิดว่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้เรียนในการเรียนขั้นสูงต่อไปเป็นสิ่งสำคัญ คือถือว่าการนำไปใช้ประโยชน์ได้ในการศึกษาขั้นสูงเป็นเพียงผลพลอยได้เท่านั้น

ส่วนเรื่องความสามารถในการทำงานนั้น คนทั่วไปควรจะทำงานบ้านพื้นฐานได้ เช่น การทำอาหารสำหรับบริโภคประจำวัน การทำความสะอาดบ้าน ฯลฯ นอกจากนี้ ควรมี

ความสามารถในการทำงานบางอย่างที่ดีถึงขนาดที่จะเลือกนำไปประกอบอาชีพได้ ทั้งนี้ สุดแต่แต่ความถนัดและความสนใจของแต่ละคน เช่น ผู้ที่ถนัดและสนใจในการทำอาหารก็ควรมีโอกาสได้เรียนรู้เรื่องการทำอาหารชนิดที่นำไปทำขายเป็นอาชีพได้ เป็นต้น

2. การมีทัศนคติทางวิทยาศาสตร์ รู้จักการใช้ความคิด พิจารณาและใช้เหตุผลในการดำเนินชีวิต

จุดเน้นจึงอยู่ที่การมีทัศนคติทางวิทยาศาสตร์ เพื่อช่วยในการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลและหลักฐานสนับสนุน ทำให้พลเมืองดีมีเหตุผลในการดำเนินชีวิต และรู้จักแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้การมีเหตุผลในการดำเนินชีวิตก็เป็นคุณสมบัติที่ทุกคนควรมีเพราะการใช้เหตุผลไม่ว่าในเรื่องใดๆ ช่วยช่วยลดปัญหาหรือแก้ปัญหาต่างๆ ได้อย่างพิเศษ เช่น รู้เหตุผลในการใช้เงิน รู้จักใช้เงิน โดยคำนึงถึงรายรับของตนและรู้จักการเก็บออมไว้สำหรับคราวจำเป็นก็จะไม่มีปัญหาในเรื่องหนี้สิน ผู้ที่มีเหตุผลในการเลี้ยงดูบุตรมลูก จะไม่มีปัญหาเรื่องลูกทำให้ร้อใจ หรือแม้จะมีปัญหาบ้าง ก็คงหาทางแก้ปัญหาได้ด้วยเหตุผล เป็นต้น

3. การเป็นผู้สนใจรักษาสุขภาพกายและจิตของตนเองให้ดี พยายามหลีกเลี่ยงโรคและภัยทั้งหลายเท่าที่จะทำได้

ความมุ่งหมายเน้นให้พลเมืองดีที่สนใจรักษาสุขภาพของตนให้ดี ทั้งสุขภาพกายและจิต ก็เพื่อเป็นทรัพยากรที่มีค่าของประเทศ ตลอดจนเป็นตัวอย่างที่ดีให้คนในครอบครัวและผู้รู้จักใกล้ชิดถือเป็นแนวปฏิบัติต่อไปได้ด้วย

4. การปฏิบัติตนตามสิทธิและหน้าที่ของตน

หัวข้อนี้ นอกจากจะครอบคลุมรายละเอียดจุดหมายในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 แล้ว “ยังครอบคลุมการ” ทำให้คนเป็นพลเมืองดีได้ และฝึกให้คนของเราเคยชินกับการสนใจสิทธิของตน ตลอดจนรู้จักตัวอย่างของสิทธิเบื้องต้นเพื่อเป็นแนวคิดได้รู้จักสิทธิต่างๆ ของเขาต่อไปในชีวิตข้างหน้า นอกจากนี้ยังเป็นการฝึกคนให้เป็นที่ผู้รับและผู้ให้และปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ ประเพณีนิยมที่ถูกต้องที่ควร เมื่อใดเรามีพลเมืองที่รู้จักใช้สิทธิและปฏิบัติตามหน้าที่ ตั้งแต่หน้าที่ต่อครอบครัวไปจนถึงหน้าที่ต่อรัฐเป็นอย่างดี บ้านเมืองย่อมสงบเรียบร้อยเจริญก้าวหน้า

5. การมีความรักเพื่อนมนุษย์

จุดมุ่งหมายข้อนี้ มีลักษณะ “ครอบคลุม” เช่นเดียวกัน เมื่อใดพลเมืองของเรามีความรักเพื่อนมนุษย์ เห็นอกเห็นใจกัน ช่วยเหลือกัน เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวม ไม่เห็นแก่ตัว ไม่หวังร้าย หรือทำร้ายกัน ทั้งทางกาย วาจา และใจแล้ว สันติภาพย่อมเกิดอย่างไม่ต้องสงสัย การมีขันติ

ธรรมต่อคำวิจารณ์ การมีน้ำใจเป็นนักกีฬา การแก้ปัญหาโดยสันติวิธี การมีความสัมพันธ์อันดีต่อเพื่อนร่วมโลก จะเกิดขึ้นได้จากการมีความรักเพื่อนมนุษย์ทั้งสิ้น

6. การมีคุณสมบัติของผู้ดี

คุณสมบัติของผู้ดีในที่นี้ มีความหมายกว้างตั้งแต่กริยาอาการที่ควรทำ วาจาที่ควรกล่าว และจิตใจที่คิดดี ดังนั้น ครูประถมศึกษาจะต้องปลูกฝังฝึกฝนให้นักเรียนมีคุณสมบัติทั้งทางกาย วาจา ใจ ตามคุณสมบัติของผู้ดีให้ได้ เพื่อเขาจะได้เป็นพลเมืองดีเชิดชูเกียรติของประเทศชาติ ไม่มีใครที่โหนกถูกดูหมิ่นได้ ทั้งยังนำความสุขมาให้ตนเองและผู้ที่อยู่รอบตัวด้วย

7. การมีความสนใจใฝ่หาความรู้ใหม่

ทั้งในด้านความรู้ทั่วไปและความรู้เพื่อปรับปรุงอาชีพ ตลอดจนความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ศาสนา เพื่อพัฒนาสืบทอดศิลปวัฒนธรรม และศาสนาต่อไปได้ ในการสอนนักเรียนประถมศึกษา ครูจำเป็นต้องเน้นการฝึกฝนให้นักเรียนเกิดความสนใจและมีทักษะในการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง มิใช่ดำเนินการสอนชนิดที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความเคยชินในการรับฟังความรู้ที่ครูเป็นผู้ถ่ายทอดให้แต่อย่างเดียว เครื่องช่วยสำคัญที่จะทำให้ความมุ่งหมายข้อนี้เป็นผลขึ้นมาได้คือ ห้องสมุดที่ดี และวิธีสอนที่ท้าทายให้นักเรียนค้นหาคำตอบด้วยตนเอง

ตอนที่ 4 แนวคิดความเป็นผู้นำตนเอง

แนวคิดอุปนิสัย 7 ประการพัฒนาสู่ผู้มีประสิทธิผลสูง ของ Stephen R. Covey (1990) กล่าวว่า คนที่จะประสบความสำเร็จที่แท้จริงและมีความสุขแบบถาวรนั้น เกิดขึ้นจากการนำหลักการเกี่ยวกับคุณลักษณะต่างๆ ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานของความสำเร็จในชีวิต เช่น ความ پاکเพียร ความซื่อสัตย์ การมีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย เป็นต้น มาปฏิบัติให้กลายเป็นอุปนิสัยพื้นฐานของตนเอง โดยมีพื้นฐานอยู่ที่การแก้อุปนิสัยที่ตนเองก่อน เริ่มต้นด้วยสิ่งที่อยู่ในตัวตนของเรา ทั้งในเรื่องกรอบความคิด ลักษณะอุปนิสัยและแรงจูงใจ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลทั้งในแง่บุคคลแต่ละคน นำไปสู่รูปแบบของการเป็นคนที่มีความรับผิดชอบ และพึ่งพาอาศัยกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วยอุปนิสัยต่างๆดังนี้

อุปนิสัยที่ 1 : การมีความเป็นผู้นำตนเอง

บุคคลที่มีอุปนิสัยเช่นนี้ มีความเชื่อว่าตนเองสามารถกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง ให้มีความสำเร็จได้ รู้จักควบคุมตนเอง มีเหตุผล ยึดหลักธรรมจริยา ทั้งในความคิดและการกระทำ มี

ความเห็นคุณค่าในตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มองโลกในแง่ดี กระทำตนให้เป็นส่วนหนึ่งของการแก้ปัญหาที่มีอยู่

อุปนิสัยที่ 2 : การรู้จักเริ่มต้นด้วยเป้าหมายในใจ

บุคคลที่มีอุปนิสัยนี้ มีความสามารถในการอธิบายและกำหนดภารกิจและเป้าหมายของตน ได้ตามบทบาทที่มีอยู่ และมีพฤติกรรมที่ถูกทำนองคลองธรรมเหมาะสมกับกาลเทศะ

อุปนิสัยที่ 3 : การรู้จักวางแผน

บุคคลที่มีอุปนิสัยนี้ รู้จักจัดลำดับสิ่งที่ทำในแต่ละวัน พร้อมทั้งระยะเวลาที่ใช้

อุปนิสัยที่ 4 : การคิดแบบชนะ - ชนะ

บุคคลที่มีอุปนิสัยนี้ มีใจเมตตา ใจกว้าง มีความคิดและการกระทำในหนทางที่จะเกิดประโยชน์ร่วมกัน

อุปนิสัยที่ 5 : การเข้าใจคนอื่นก่อนที่จะทำให้คนอื่นเข้าใจเรา

เป็นการพยายามที่จะเข้าใจผู้อื่น แสดงถึงการให้เกียรติผู้อื่น รู้จักรับฟังความเห็นของผู้อื่น รู้จักเสียสละเวลาและเห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีความพยายามที่จะทำความเข้าใจให้ถ่องแท้ในคำพูด กิริยา ท่าทาง ความคิด ความรู้สึก ความต้องการ อารมณ์ของผู้อื่น แล้วจึงค่อยหาวิธีทำให้อีกฝ่ายเข้าใจตนเอง

อุปนิสัยที่ 6 : การรู้จักทำงานเป็นทีม

เป็นลักษณะนิสัยที่แสดงถึงความสัมพันธ์ รู้จักดึงเอาพลังสร้างสรรค์หรือจุดแข็งของอีกฝ่ายมาผสมผสานกับจุดแข็งของตน เพื่อเพิ่มพูนประโยชน์ต่อทุกคน แสดงถึงการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้

อุปนิสัยที่ 7 : การรู้จักฝึกฝนตนเองอย่างสม่ำเสมอ

เป็นอุปนิสัยที่หมั่นฝึกฝนตนเองอย่างสม่ำเสมอ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ จิตวิญญาณ วิชาชีพ และวิชาการความรู้ต่างๆ

จากอุปนิสัยที่ 1 2 และ 3 เกี่ยวข้องกับการเอาชนะใจตนเอง เปลี่ยนตนเองจากคนที่ต้องพึ่งพาคนอื่น เปลี่ยนเป็นคนที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ทำให้เกิดความมั่นใจในตนเอง รู้จักธรรมชาติของตนเอง รู้จักคุณค่าของตนเอง และความมีเอกลักษณ์ของตน เมื่อรู้สึกว่ามีชีวิตเป็นสิ่งที่มีความหมาย ทำให้สามารถควบคุมตนเองได้อย่างมั่นใจ สามารถกำหนดชีวิตตนเอง จากความรู้สึกข้างในมากกว่าที่จะกำหนดโดยความคิดเห็นของคนอื่น ๆ รอบตัว เป็นการชนะใจตนเอง เป็นแก่นแท้ของการปรับเปลี่ยนสู่อุปนิสัยที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิดความเป็นผู้นำตนเองของ Covey (2006)

ที่กล่าวว่า ความเป็นผู้นำตนเอง (Be Proactive) เป็นหนึ่งในพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ที่สำคัญประการหนึ่งของวัยรุ่น ที่จะประสบความสำเร็จและมีความสุขอย่างแท้จริงนั้น เกิดจากหลักการแก้พฤติกรรมจากภายในสู่ภายนอก โดยเริ่มจากการปรับปรุงหรือพัฒนาตนเองก่อน มีแรงจูงใจที่จะพัฒนาตนเองให้มีพฤติกรรมนั้นๆ และลงมือกระทำอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การรับผิดชอบต่อชีวิตตนเอง

บุคคลที่มีความเป็นผู้นำตนเอง ด้านการรับผิดชอบต่อชีวิตตนเอง มีพฤติกรรมดังนี้ คือ รู้ว่าหน้าที่ตนเองต้องปฏิบัติ หมั่นศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม มีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาตนเอง เป็นคนที่มีการทำงานเชิงรุก มีการตรวจสอบตนเองเสมอ และประเมินได้ว่าอะไรคือข้อบกพร่องของตน ให้ความสำคัญกับคำมั่นสัญญาที่ให้กับตนเองเท่าเทียมกับคำสัญญาที่ให้แก่ผู้มีความสำคัญที่สุดในชีวิต และรักษาสัญญานั้น โดยตระหนักเสมอว่าเป็นสิ่งที่ทำได้อย่างแน่นอน รวมถึงความซื่อสัตย์ต่อตนเอง เพื่อเสริมความแกร่งให้กับตนเองอย่างจริงจังต่อเนื่องสม่ำเสมอ ตัวอย่างพฤติกรรม เช่น วันนี้จะรับประทานอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการ ส่งการบ้านทุกครั้งและตรงเวลาเสมอ เป็นต้น

2. การเผื่อแผ่แบ่งปัน

บุคคลที่มีความเป็นผู้นำตนเอง ด้านการเผื่อแผ่แบ่งปัน มีพฤติกรรมดังนี้ เป็นผู้ที่มีอบสิ่งดีๆ แก่ผู้อื่นเสมอ เป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ โดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆทั้งสิ้น มุ่งปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข มีเมตตาจิต พร้อมจะให้อภัย ไม่โกรธ หรืออาฆาตพยาบาท มีความพร้อมที่จะเป็นเพื่อนกับทุกคน มีกิริยา วาจา น้ำเสียง คำพูด การแสดงออก และพฤติกรรมต่างๆ ที่สุภาพอ่อนโยน ไม่ก้าวร้าว ผลพวงของการทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น จะทำให้เกิดความอึดอึดมีสุขในใจ ตัวอย่างพฤติกรรม เช่น ให้เพื่อนยืมสิ่งของเป็นประจำ ไม่แสดงอาการโกรธเคืองเพื่อนเมื่อไม่ได้ตามที่คาดหวัง ไม่แสดงอาการไม่พอใจเมื่อเพื่อนหยิบของไปใช้ แสดงสีหน้าดีใจเมื่อเห็นเพื่อนมีความสุข เป็นต้น

3. การมองความผิดพลาดเป็นบทเรียน

บุคคลที่มีความเป็นผู้นำตนเอง ด้านการมองความผิดพลาดเป็นบทเรียน มีพฤติกรรมดังนี้ ไม่คาดหวังกับสิ่งใดมากเกินไป รู้จักยอมรับข้อผิดพลาดของตนเอง รู้จักการยกโทษและปลดปล่อยตนเองยามพลาดพลั้ง เรียนรู้จากข้อผิดพลาดของตนเอง มีความระมัดระวังหรือความละเอียดรอบคอบมากขึ้น พยายามหาหนทางที่ไม่ให้เกิดข้อผิดพลาดนั้นอีก รู้จักแสวงหาโอกาสและสถานการณ์ต่างๆ ที่สนับสนุนและเอื้ออำนวยต่อการทำงานเชิงรุก โดยคิดอยู่เสมอว่า วิกฤติคือโอกาส โดยไม่ปฏิเสธที่จะรับโอกาสใหม่ๆ กล้าและพร้อมเผชิญปัญหา และพร้อมที่จะแก้ไขด้วยความรับผิดชอบ สามารถวิเคราะห์หาค้นหาสาเหตุ และกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาได้ นอกจากนี้

แล้วยังพร้อมเสมอ สำหรับการเปลี่ยนแปลงและมองการเปลี่ยนแปลงเป็นโอกาสในการพัฒนา ปรับปรุงวิธีการทำงานให้ดีขึ้น ตัวอย่างพฤติกรรม เช่น สอบถามความเห็นเพื่อนถึงสิ่งที่ตัวเองทำ ผิดพลาด ไม่น้อยใจหรือเสียใจในสิ่งที่ทำผิดพลาด แสดงสีหน้าไม่พอใจเมื่อถูกวิจารณ์การกระทำ ของตนเอง ผลงานที่สิ่งไม่ผิดพลาดที่จุดเดิมซ้ำอีก เป็นต้น

4. การมองโลกในแง่บวก

บุคคลที่มีความเป็นผู้นำตนเอง ด้านการมองโลกในแง่บวก มีพฤติกรรม ดังนี้ มีการคิดดี หรือในทางสร้างสรรค์ ไม่คิดมากกับเรื่องเล็กน้อย ที่ทำให้ไม่สบายใจ มีความศรัทธาในตนเอง ยอมรับนับถือตนเอง มองตนเองในแง่บวก คิดในแง่ดีและสร้างแต่สิ่งดีๆ ให้กับตนเองอยู่ ตลอดเวลา เต็มพลังชีวิตให้กับตนเอง เลือกสรรกิจกรรมที่ช่วยให้จิตใจผ่อนคลาย รวมทั้งตระหนักอยู่ เสมอว่า เราดี เราเก่ง เราทำได้ เรามีความรู้ความสามารถ เรามีศักยภาพในการทำงาน เพราะสิ่งนี้ จะเป็นพลังจิตสำคัญ ที่ทำให้เกิดพลังในการทำงาน และเกิดความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน เนื่องจากความคิดในทางลบหรือในทางไม่สร้างสรรค์ จะเป็นตัวทำลายความคิดในการทำงานเชิง รุก ทำให้เกิดความวิตกกังวล ไม่พอใจ โมโห อารมณ์พยายบาท โกรธเคือง และหาหนทางแก้แค้น ทั้งนี้การคิดในแง่บวก หรือผู้ที่ไม่ใส่ใจในอดีต จะทำให้มองถึงอนาคต ซึ่งจะต้องดีกว่า พยายามหา แนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงตัวเองให้ทำงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างพฤติกรรม เช่น พยายามแสดงเหตุผลให้ทุกคนเห็นข้อดีหรือประโยชน์ สามารถกล่าวชมเชยตนเองและผู้อื่นได้ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป การที่จะมีความเป็นผู้นำตนเองได้ ต้องรู้จักและเข้าใจตนเองอย่างชัดเจน ต้องรู้ว่าเรามีเป้าหมายอย่างไร ปัจจุบันเราเป็นใคร ทำอะไรอยู่ แล้วพยายามพัฒนาไปสู่ทิศทางที่เหมาะสมถูกต้อง มนุษย์มีความสามารถพิเศษในการเรียนรู้ตนเอง จากจินตนาการและจาก จิตสำนึก ทำให้เราตรวจสอบความคิด ความต้องการของเราได้ เพื่อที่จะกำหนดแนวทางหรือวิธีการ ที่ทำให้ความคิดเป็นจริง หรือทำให้เราสมปรารถนาในสิ่งที่ต้องการ ซึ่งเราจะต้องเป็นผู้กระทำด้วย ตัวเราเอง

ตอนที่ 5 มุลินธิส่งเสริมพัฒนาบุคคล

5.1 ประวัติความเป็นมา

มุลินธิส่งเสริมการพัฒนาบุคคล (ศูนย์เมอร์ซี่) เป็นองค์กรเอกชนสาธารณกุศล ไม่แสวงผล กำไร ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2515 ช่วยเหลือผู้ยากไร้ในหลายวิธี รวมทั้งการก่อตั้งศูนย์เด็กปฐมวัย 33

แห่ง ในชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร บ้านพักสำหรับเด็กกำพร้า เร่ร่อน เด็กที่ถูกทารุณกรรม และละเมิดทางเพศ ศูนย์ฟื้นฟูสุขภาพผู้ติดเชื้อ บ้านพักสำหรับแม่และเด็กติดเชื้อ และยังมีโครงการช่วยเหลือชุมชนในการฝึกทักษะต่างๆ ให้กับกลุ่มสตรี

ประกอบด้วยบ้านพัก 4 แห่ง สำหรับเด็กเร่ร่อน เด็กกำพร้า เด็กที่ส่งมาจากสถานพินิจ ฯลฯ บ้านพักสำหรับแม่และเด็กที่ติดเชื้อ เอชไอวี/เอดส์ โรงเรียนอนุบาลที่รองรับนักเรียนได้ราว 500 คน สถานที่ชุมนุมพบปะของชุมชน สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และสนามเด็กเล่น ในช่วงแรก ที่ทำการของ ศูนย์เมอร์ซี ก่อสร้างขึ้นบนที่ดินรกร้างของการท่าเรือแห่งประเทศไทย และดำเนินงานด้านสาธารณประโยชน์มาอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลาถึง 30 ปี จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2543 จึงได้มีการก่อสร้างอาคารแห่งใหม่ เพื่อรองรับการขยายตัวของบริการด้านความช่วยเหลือต่างๆ ที่เพิ่มขึ้นสำหรับเด็กพิการ เด็กเร่ร่อน และเด็กที่ติดเชื้อ เอชไอวี/เอดส์

มูลนิธิส่งเสริมการพัฒนาบุคคล ได้รับการก่อตั้งขึ้นในฐานะขององค์กรอิสระเพื่อชุมชน โดย คุณพ่อโจเซฟ ไมเออร์ บาทหลวงคณะสงฆ์พระมหาไถ่ และซิสเตอร์มาเรีย ฉันทวโรดม นักบวชคณะธิดาพระราชินีมาเรียผู้รับมล บุคคลทั้งสองได้ทำการก่อตั้งมูลนิธิขึ้นใน ชุมชนคลองเตย ซึ่งเป็นแหล่งชุมชนแออัดที่ใหญ่ที่สุดในกรุงเทพมหานคร เพื่อช่วยเหลือรวมทั้งจัดหาที่พักพิงสำหรับเด็กด้อยโอกาส ซึ่งมีที่มาแตกต่างกันดังนี้ (สำนักงานส่งเสริมและพิทักษ์เยาวชน, 2551)

1. เด็กยากจน (มากเป็นพิเศษ) หมายถึง เด็กซึ่งเป็นบุตรหลานของคนยากจนที่มีรายได้น้อย เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ (ครอบครัวมีรายได้น้อยไม่เกิน 20,000 บาทต่อปี) ครอบครัวอยู่รวมกันหลายคน ขาดแคลนปัจจัยพื้นฐาน มีชีวิตอยู่อย่างลำบาก รวมถึงเด็กในแหล่งชุมชนแออัดหรือบุตรของกรรมการก่อสร้าง หรือเด็กจากครอบครัวที่อยู่ในถิ่นทุรกันดาร ห่างไกล ขาดโอกาสที่ได้รับการศึกษาและบริการอื่น ๆ

2. เด็กที่มีปัญหาเกี่ยวกับยาเสพติด หมายถึง เด็กที่ติดสารระเหยหรือยาเสพติดให้โทษ หรือเด็กกลุ่มเสี่ยงการถูกชักนำให้ประพฤตินอกรวมไม่เหมาะสม เกี่ยวข้องผูกพันกับกลุ่มมิจฉาชีพ ผู้มีอิทธิพล หรือบุคคลที่แสวงหาผลประโยชน์จากการประกอบอาชีพผิดกฎหมาย ที่มีแนวโน้มสูงต่อการก่อปัญหาในสังคม 3. เด็กที่ถูกทอดทิ้ง หมายถึง เด็กที่มารดาคลอดทิ้งไว้ในโรงพยาบาลหรือสถานที่ต่างๆ รวมไปถึงเด็กที่พ่อแม่ปล่อยให้ใช้ชีวิตอยู่ตามลำพังหรืออยู่กับบุคคลอื่น โดยไม่ได้รับการเลี้ยงดูจากพ่อแม่ ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากปัญหาการหย่าร้าง หรือครอบครัวแตกแยก มีสภาพชีวิตอยู่ท่ามกลางความสับสน ขาดความรัก ความอบอุ่น ตลอดจนเด็กที่ขาดผู้อุปการะเลี้ยงดู อันเนื่องมาจากสาเหตุอื่นๆ

4. เด็กที่ถูกทำร้ายอย่างทารุณ หมายถึง เด็กที่ถูกล่วงละเมิดทางร่างกาย ทางเพศหรือทางจิตใจ มีชีวิตอยู่อย่างไม่เป็นสุข ระวัง หวาดกลัว เนื่องจากถูกทำร้ายทารุณ ถูกบีบบังคับกดดันจากพ่อแม่หรือผู้ปกครอง ซึ่งมีสภาพจิตใจหรืออารมณ์ไม่เป็นปกติ หรือถูกล่วงละเมิดทางเพศในลักษณะต่าง ๆ จากบุคคลที่อยู่ใกล้ตัว

5. เด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์หรือโรคติดต่อร้ายแรงที่สังคมรังเกียจ หมายถึง เด็กที่ติดเชื้อเอดส์หรือมีพ่อแม่เจ็บป่วยด้วยโรคเอดส์ เป็นเด็กที่มักจะถูกมองอย่างรังเกียจไม่สามารถเข้ารับการศึกษารับบริการอื่น ๆ ร่วมกับเด็กปกติทั่วไปได้

6. เด็กในชนกลุ่มน้อย หมายถึง เด็กที่เป็นบุตรหลานของบุคคลที่มีวัฒนธรรมแตกต่างไปจากประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ มีปัญหาเกี่ยวกับการถือสัญชาติไทย จนเป็นสาเหตุให้ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาหรือบริการอื่น ๆ ส่วนใหญ่อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ตามบริเวณแนวชายแดนของประเทศไทย

7. เด็กเร่รอน หมายถึง เด็กที่ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งแน่นอน ดำรงชีวิตอยู่อย่างไร้ทิศทางขาดปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เสี่ยงต่อการประสบอันตรายและเป็นปัญหาสังคม

8. เด็กถูกบังคับให้ขายแรงงานหรือแรงงานเด็ก หมายถึง เด็กที่ต้องทำงานหรือถูกบังคับให้ใช้แรงงานหรือหารายได้ด้วยการขายแรงงานก่อนถึงวัยอันสมควร ถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายจ้าง ไม่มีโอกาสได้รับการพัฒนาให้เป็นไปตามหลักพัฒนาการอันเหมาะสมกับวัย

9. เด็กที่อยู่ในธุรกิจบริการทางเพศหรือโสเภณีเด็ก หมายถึง เด็กที่มีความสมัครใจ หรือถูกบังคับล่อลวงให้ขายบริการทางเพศ หรือถูกชักจูงให้ขายบริการทางเพศหรือถูกชักจูงให้ตกอยู่ในสภาพที่เสี่ยงต่อการประกอบอาชีพขายบริการทางเพศ

10. เด็กในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน หมายถึง เด็กที่กระทำผิดและถูกควบคุมอยู่ในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนตามกฎหมาย ตลอดถึงเด็กที่ตั้งครรภ์นอกสมรส ซึ่งมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น การทำแท้ง การฆ่าตัวตาย การทอดทิ้งทารก

มูลนิธิส่งเสริมพัฒนาบุคคล มีเด็ก ๆ อายุระหว่าง 3 - 18 ปี จำนวนกว่า 200 คน ที่อาศัยอยู่ในบ้านพัก 6 แห่ง ทั้งในและรอบๆบริเวณ ศูนย์เมอร์ซี่ บ้านพักแต่ละหลังจะประกอบไปด้วยเจ้าหน้าที่สังคมสงเคราะห์, แม่ครัว นักจิตวิทยา ที่จะคอยให้การดูแลเด็ก ๆ และมอบความรักให้แก่พวกเขาเยี่ยงบุคคลในครอบครัว เด็ก ๆ แต่ละคนจะมีโอกาสได้เข้ารับการศึกษารับบริการในโรงเรียน และได้รับการอบรมเลี้ยงดูตามหลักศาสนาของพ่อแม่ของพวกเขา ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วจะนับถือศาสนาพุทธ แต่พวกเขาก็ยังจะได้รับการอบรมสั่งสอนให้รู้จักการเคารพ และให้เกียรติศาสนาอื่น ๆ ด้วย

เช่นกัน เด็กๆแต่ละคนจะได้รับการฝึกอบรม, การให้คำปรึกษา และความช่วยเหลือในเรื่องการประกอบอาชีพ ตลอดจนเรื่องต่างๆทุกเรื่องที่ทางมูลนิธิฯจะสามารถให้ความช่วยเหลือได้ โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดที่จะเติมเต็มชีวิตของพวกเขาให้สมบูรณ์มากที่สุด เพื่อการเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในอนาคต

5.2 สิทธิเด็กและการช่วยเหลือทางกฎหมาย

มูลนิธิส่งเสริมการพัฒนาบุคคลได้ส่งบุคลากรเข้าไปเยี่ยมเยียนและให้ความช่วยเหลือทางด้านกฎหมายกับเด็กกว่า 200 คนในแต่ละเดือนตามสถานที่ต่างๆ อาทิ เรือนจำ สถานีตำรวจ และศาล โดยจะช่วยเหลือเป็นปากเป็นเสียงและอยู่เคียงข้างพวกเขาที่ตกเป็นเหยื่อ พยาน หรือผู้ที่กระทำความผิดในคดีต่างๆระหว่างที่ตำรวจดำเนินการไต่สวน สอบปากคำ หรือให้การในศาล สำหรับเด็กๆที่ต้องถูกจองจำนั้น ทางมูลนิธิฯจะให้ความดูแลด้านอาหาร ด้านการประกันตัว ตลอดจนให้ความคุ้มครองแก่พวกเขาตลอดช่วงของการพิจารณาคดี

ในปี พ.ศ. 2547 มูลนิธิฯ กระทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือระหว่างองค์กรเครือข่ายความร่วมมือ ในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนในกระบวนการยุติธรรม กับกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน กระทรวงยุติธรรม ในการที่จะส่งเด็กผู้กระทำความผิดที่ไม่รุนแรง ให้มาอยู่ในความดูแลของมูลนิธิฯแทนที่การจองจำ สิ่งนี้จะเป็นการเปิดโอกาสให้พวกเขาได้กลับเนื้อกลับตัวเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้นเสียใหม่ หลังจากเสร็จสิ้นกระบวนการยุติธรรมแล้วพวกเขาเหล่านี้จะได้รับการให้คำปรึกษา และดูแลให้มีอาชีพการงานที่เหมาะสมต่อไป

5.3 การให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายด้านอื่นๆ

นอกจากความช่วยเหลือในข้อกฎหมายต่างๆแล้ว เรายังให้ความช่วยเหลือในการเป็นธุระจัดหา เอกสารสำคัญเพื่อการเข้ารับการศึกษา หรือเพื่อการสมัครงาน อาทิ สูติบัตร และ บัตรประชาชนให้กับเด็กๆเหล่านี้อีกด้วย การที่จะได้มาซึ่งเอกสารเหล่านั้นนั้น ต้องใช้เวลาและความพยายามเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นเอกสารที่จะสามารถหาได้จากหน่วยงานในจังหวัดที่เด็กๆแต่ละคนถือกำเนิดขึ้นเท่านั้น ทีมงานที่ให้ความช่วยเหลือด้านกฎหมายของมูลนิธิฯนั้นปฏิบัติงานร่วมมือและประสานงานกับหน่วยงานราชการและองค์กรสงเคราะห์เด็กและเยาวชนอื่นๆ เป็นอย่างดี เพื่อให้ได้มา ซึ่งฐานข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อสิทธิต่างๆของเด็กๆในประเทศไทย (สำนักงานส่งเสริมและพิทักษ์เยาวชน 2551)

นอกจากนี้ เด็กๆ เหล่านี้ยังต้องการความช่วยเหลือและการสนับสนุนจากผู้ห่วงใย ไม่ว่าจะ เป็นในรูปแบบของบุคคล, บริษัทหรือองค์กรต่างๆ ซึ่งค่าใช้จ่ายในการดูแลเด็กแต่ละคนแบบครบวงจร นั้นอยู่ที่ 88,000 บาท (ประมาณ 2,000 เหรียญสหรัฐ)

5.4 กิจกรรมที่จัด

3.4.1 โครงการศิลปะ

ปัจจุบันบรรดาบุคคลที่มีความสามารถและทักษะด้านงานศิลปะและการออกแบบ ในชุมชนคลองเตยต่างก็มารวมกัน เพื่อปลูกฝังทักษะด้านศิลปะให้กับเด็กๆ เหล่านี้ และเปิดโอกาส ให้พวกเขาได้แสดงออกความสามารถและความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งถือเป็นอีกหนึ่งแนวทางในการ พัฒนาสุขภาพจิตใจของพวกเขาอีกด้วย

3.4.2 ศูนย์อบรมคอมพิวเตอร์

ด้วยความช่วยเหลือจากท่านผู้มีจิตศรัทธาและเงินบริจาค ทำให้เราสามารถเปิด ศูนย์อบรมคอมพิวเตอร์ สำหรับพนักงานและเด็กในสถานสงเคราะห์เด็กบ้านเมอร์ซี่ และนักเรียน ในโครงการ ได้มีการอบรมการใช้คอมพิวเตอร์ด้วยเช่นกัน

3.4.3 กิจกรรมด้านกีฬา

มีการจัดกิจกรรมด้านการกีฬาหลายประเภทให้กับเด็กๆ อาทิ การแข่งขันวิ่ง มาราธอน และการอบรมขั้นตอนการเล่นฟุตบอลขั้นพื้นฐาน ซึ่งจะช่วยให้เด็กๆ มีสุขภาพที่แข็งแรง พร้อมกับการเรียนรู้เรื่อง ระเบียบวินัย ความอดทน และยังเป็นการเพิ่มความมั่นใจและการพึงพอใจ ในตัวเอง

จึงสรุปได้ว่า มูลนิธิส่งเสริมพัฒนาบุคคล มีบทบาทที่สำคัญในการอุปการะอบรมเลี้ยงดูเด็ก ค้อยโอกาส และเป็นหนึ่งในมูลนิธิหรือองค์กรที่ไม่แสวงผลกำไร จากการช่วยเหลือเด็กค้อยโอกาส เหล่านี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือแก้ปัญหาในด้านต่างๆอย่างแท้จริง โดยการปฏิบัติงานร่วมมือ กันให้ความช่วยเหลือทั้งจากภาครัฐและเอกชน รวมทั้งการประสานงานกับหน่วยงานราชการและ องค์กรสงเคราะห์เด็กและเยาวชนอื่นๆเป็นอย่างดี เพื่อให้เด็กเหล่านี้มีความรู้ความสามารถและ ได้รับประโยชน์สูงสุดเฉกเช่นเด็กคนอื่น ๆ

ตอนที่ 6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

6.1 งานวิจัยในประเทศ

ดารัตน์ ศิริวิริยะกุล (2525) ได้ศึกษาพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในทัศนะของครูประจำชั้นและผู้ปกครองในกรุงเทพมหานคร โดยแบ่งคุณลักษณะที่จะศึกษาเป็น 6 ด้าน คือ ด้านการเรียน ด้านสุขภาพอนามัย ความปลอดภัย ด้านเศรษฐกิจ ด้านอุปนิสัย บุคลิกภาพ ด้านสมาชิกที่ดีของครอบครัว และด้านพลเมืองดีของชาติ ผลการวิจัยพบว่า

1. ในด้านการเรียน คุณลักษณะที่สำคัญมาก ได้แก่ ขยัน ตั้งใจ และมีความรับผิดชอบในการเรียน อยากรู้ อยากเห็น และกล้าซักถามครูเมื่อไม่เข้าใจ
2. ในด้านสุขภาพอนามัย ความปลอดภัย คุณลักษณะที่สำคัญมาก ได้แก่ มีร่างกายแข็งแรง และมีสุขภาพจิตสมบูรณ์ รู้จักโทษของยาเสพติด รู้จักป้องกัน และรักษาสุขภาพส่วนตนและส่วนรวม
3. ในด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การรู้จักใช้ ตลอดจนดูแลรักษาสิ่งของและทรัพย์สินสมบัติของตน
4. ในด้านอุปนิสัยบุคลิกภาพ ได้แก่ มีคุณธรรม มีความรักใคร่สามัคคีต่อหมู่คณะ มีความรับผิดชอบในหน้าที่การงาน มีความศรัทธายึดมั่นในศาสนาและใช้เป็นเครื่องกล่อมเกลาคิดใจ
5. ในด้านสมาชิกที่ดีของครอบครัว ได้แก่ รักและใกล้ชิดสนิทสนมกับพ่อแม่ ญาติพี่น้อง ปกป้องหรือพ่อแม่และญาติพี่น้องเมื่อมีปัญหา
6. ในด้านพลเมืองดีของชาติ ได้แก่ เคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย ภูมิใจ รักและเทิดทูนสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และคุณลักษณะที่สำคัญปานกลาง ได้แก่ สนใจติดตามข่าวคราวความเคลื่อนไหวต่างๆ ของบ้านเมือง รักษาสาธารณสมบัติ และพัฒนาบ้านเมืองให้สะอาด สวยงาม

ยุพดี กะจะวงษ์ (2526) ทำการวิจัย พบว่า คุณลักษณะของเด็กที่พึงประสงค์ในอนาคต (พ.ศ. 2534) ตามทรรศนะของนักสังคมวิทยาไทย มีความเห็นว่า ต้องเป็นคนซื่อสัตย์ รักความยุติธรรม มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ รู้จักทำงานร่วมกัน มีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 และสอดคล้องกับค่านิยมที่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าในเรื่องเกี่ยวกับค่านิยมที่ควรปลูกฝังให้มีในเด็กไทย สถาบันทางสังคม โรงเรียน ครูอาจารย์และผู้ปกครอง ต่างก็มุ่งหวังจะให้เด็กเติบโตเป็นคนดี มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ต่อไป ดังนั้นในการจัดการศึกษาหรืออบรมให้

ความรู้แก่เด็ก ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา จึงควรศึกษาก่อนว่าสังคมต้องการเด็กที่มีคุณลักษณะเช่นใดที่จะช่วยให้สังคมเจริญก้าวหน้า เช่น ต้องการให้มีความซื่อสัตย์ รักความยุติธรรม ความมีระเบียบวินัย ความเมตตา ความรับผิดชอบ มีภาวะผู้นำ มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ มีความเสียสละเพื่อส่วนรวม เป็นต้น

หรรษา ประνομกุล (2526) ทำการวิจัยเกี่ยวกับ คุณลักษณะที่พึงประสงค์ที่ควรเน้นแก่นักเรียน พบว่า คุณลักษณะที่พึงประสงค์ที่ควรเน้นได้แก่ การรู้จักทำงานร่วมกับผู้อื่น และการรวมกลุ่ม มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ ประหยัด มีการตัดสินใจที่ดี มีมนุษยสัมพันธ์ มีความคิดสร้างสรรค์ รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ รู้จักวางแผนในการทำงาน ซื่อตรงและมีสุขภาพจิตดี

จันทิมา ปัญจวัฒน์ (2543) ได้ศึกษาการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสในวัดสวนแก้ว โดยใช้แบบสอบถามและแบบสังเกต กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือ พระที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรม จำนวน 8 รูป ข้าราชการผู้ร่วมงาน จำนวน 20 คน และเด็กด้อยโอกาส จำนวน 50 คน โดยใช้แบบสอบถามและแบบสังเกตในการเก็บข้อมูล ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส จัดแบบเป็นกลุ่มและแบบชั้นเรียนมากที่สุด กิจกรรมที่จัดมากที่สุด คือ กิจกรรมการเกษตรและกิจกรรมการสอนการดำเนินชีวิต การสอนกิจกรรมเน้นการปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี ผู้สอนกิจกรรมเป็นแบบอย่างที่ดี ผู้เรียนได้เรียนในสิ่งที่ตนสนใจ และวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนการสอนเหมาะสมและเพียงพอ ด้านปัญหาและอุปสรรคของการจัดกิจกรรมพบว่า เป็นปัญหาในระดับน้อย ปัญหา มี 5 ประเด็น โดยเรียงระดับความเป็นปัญหาจากมากไปหาน้อยได้แก่ 1. การนำความรู้ที่ได้ไปประกอบอาชีพ และวิธีการสอนไม่ค่อยสอดคล้องกับเนื้อหาวิชา 2. ความชำนาญของผู้สอน ความเป็นกันเองและความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน 3. เด็กด้อยโอกาสรู้สึกมีปมด้อยและไม่มั่นใจในตนเอง 4. วัสดุที่ใช้ในการเรียนการสอนไม่เพียงพอ และสิ่งอำนวยความสะดวกในการเรียนการสอนขาดแคลน 5. การประเมินผลไม่คำนึงถึงการนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง และไม่ให้ผู้เรียนมีส่วนในการประเมินผล ส่วนประเด็นอื่น ๆ พบว่าไม่เป็นปัญหา

วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา (2545) ได้สร้างโปรแกรมฝึกอบรม เพื่อเสริมสร้างอุปนิสัย 7 ประการสำหรับเยาวชนตอนปลาย โดยใช้หลักการนีโอฮิวแมนนิสและการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยกลุ่มตัวอย่าง เป็นเยาวชนที่อยู่หมู่ที่ 3 ต. บางยี่โต อ. รัษฎาบุรี จ. ปทุมธานี จำนวน

36 คน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม โดยกลุ่มทดลอง ได้จัดให้มี 2 ส่วน ส่วนที่ 1 เข้าร่วมกิจกรรมฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ เพื่อส่งเสริมอุปนิสัยที่ดี 7 ประการ ตามทฤษฎีของ สตีเฟนส์ อาร์ โคว์ ส่วนที่ 2 คือ การจัดค่ายอาสาพัฒนา เป็นเวลา 12 วัน ผลการทดลองพบว่า เยาวชนกลุ่มทดลองมีอุปนิสัย 7 ประการ หลังการทดลองสูงกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.5 และมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงอุปนิสัย 7 ประการ ร้อยละ 80

สารีพันธุ์ ศุภวรรณ (2545) ได้ศึกษาการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดการเรียนรู้แบบร่วมกัน เพื่อพัฒนาทักษะการแก้ปัญหาของเด็กเร่ร่อน โดยองค์ประกอบของโปรแกรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ประกอบด้วย (1) วัตถุประสงค์ของโปรแกรม (2) กลุ่มเป้าหมาย (3) คุณสมบัติของผู้สอน (4) รูปแบบการเรียนรู้ (5) เนื้อหาสาระ (6) กิจกรรมการเรียนรู้ (7) สื่อการสอน (8) การวัดและการประเมินผล และ(9) สภาพแวดล้อมในการจัดการเรียนการสอน ผลการวิจัยพบว่า คะแนนความสามารถในการแก้ปัญหาหลังการใช้โปรแกรมของกลุ่มทดลองสูงกว่ากลุ่มควบคุมและสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และคะแนนพฤติกรรมการเรียนรู้แบบร่วมกันของกลุ่มทดลองหลังการใช้โปรแกรมสูงกว่าก่อนการใช้โปรแกรมทดลอง และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ได้แก่ บทบาทของเด็กเร่ร่อน บทบาทของครู กระบวนการเรียนรู้ และสภาพแวดล้อมในการเรียน

วรรรัตน์ อภินันท์กุล (2548) ได้ศึกษาการพัฒนา รูปแบบกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้ที่ประสบความสำเร็จตามกฎแห่งความสำเร็จของนโปเลียน ฮิลล์ โดยนำโปรแกรมและคู่มือการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดไปทดลองกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนิสิตคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จำนวน 40 คน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มทดลองที่เข้าร่วมกิจกรรมและกลุ่มควบคุมไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรม โดยเข้าร่วมโปรแกรมเชิงปฏิบัติการ เป็นเวลา 40 ชั่วโมงและเรียนรู้ด้วยคู่มือของตนเองจากคู่มือ เป็นเวลา 15 ชั่วโมง พบว่า กลุ่มทดลองมีการเรียนรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้ที่ประสบความสำเร็จหลังการทดลองสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

กานูพันธุ์ ประสิทธิคุณาพร (2550) ได้ศึกษาผลของการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่มีต่อความเชื่อมั่นในตนเองของกลุ่มสตรีในสถานคุ้มครองและพัฒนาอาชีพบ้านเกร็ดตระการ โดยใช้แนวคิดการพูดด้านบวกและกิจกรรมดนตรีบำบัด เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามและแบบสังเกต กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือ กลุ่มสตรี ในสถานคุ้มครองและพัฒนาอาชีพบ้าน

เกร็ดตระการ จำนวน 40 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลองซึ่งจัดการเรียนรู้โดยใช้กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ตามแนวคิดการพูดด้านบวกและกิจกรรมดนตรีบำบัด จำนวน 20 คน และกลุ่มควบคุมไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมนี้ จำนวน 20 คน การจัดกิจกรรมมีระยะเวลา 15 วัน วันละ 2 ชั่วโมง รวมเป็นเวลา 30 ชั่วโมง ผลการวิจัยพบว่า หลังเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มทดลองมีระดับความเชื่อมั่นในตนเองสูงกว่าก่อนเข้าร่วมกิจกรรม ได้แก่ด้านการกล้าแสดงออก และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และสูงกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นอกจากนี้ จากการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ในสถานคุ้มครองและพัฒนาอาชีพบ้านเกร็ดตระการ และแบบวัดความเชื่อมั่นในตนเองด้านพฤติกรรม พบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีระดับความเชื่อมั่นในตนเองสูงขึ้น

กิจจา เวสประชุม (2550) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อส่งเสริมทักษะการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันสำหรับเยาวชนในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน โดยประชากรในการศึกษาคั้งนี้ คือ เยาวชนในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน จากส่วนกลางและภูมิภาค 11 จังหวัด กลุ่มตัวอย่างได้แก่ ศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน สิรินคร จำนวน 40 คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 20 คน และกลุ่มควบคุม 20 คน ผลการวิจัยพบว่า หลังการทดลอง คะแนนความสามารถแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันสำหรับเยาวชนกลุ่มทดลองสูงกว่าก่อนเข้าร่วมกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและสูงกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

จากงานวิจัยดังกล่าว สามารถกล่าวได้ว่า การจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างพัฒนาการและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ให้กับกลุ่มเด็กด้อยโอกาส หรือกลุ่มคนในหน่วยงานอื่น ด้วยกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน สามารถพัฒนาความสามารถในด้านต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้อย่างสอดคล้อง เกิดผลสัมฤทธิ์และเกิดประโยชน์แก่กลุ่มเด็กด้อยโอกาส หรือ กลุ่มผู้เข้าร่วมกิจกรรม รวมทั้งหน่วยงานที่ได้รับการจัดกิจกรรมเป็นอย่างดี

6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

Krop, Calhoon, and Verrier (1971) ได้ทำการศึกษาการเปลี่ยนแปลงความเชื่อในตนเอง (Self Concept) ทางด้านอารมณ์โดยการเสริมแรงภายใน โดยใช้เด็ก 36 คน ตุ่มเข้ารับการทดลอง 3 กลุ่ม แต่ละกลุ่มได้รับเงื่อนไขแตกต่างกัน แล้วใช้แบบวัดอัตมโนทัศน์ของเทนเนสซี วัดก่อนและหลังการทดลอง กลุ่มที่ 1 ให้ตอบแบบวัดใหม่ หลังจากการทดสอบก่อนการทดลอง (Pretest) ทีละข้อ ซึ่งแต่ละข้อบ่งบอกถึงการมองคนในทางบวก เมื่ออ่านแต่ละข้อก็จะใช้จินตนาการถึงภาพ

เหตุการณ์หรือสิ่งที่คนพึงพอใจ แล้วทดสอบหลัง การทดสอบอีกครั้ง กลุ่มที่ 2 ทำทำนองเดียวกับกลุ่มที่ 1 แต่ใช้การให้เบียร์รถรถและหมากฝรั่งแทน การใช้จินตนาการสำหรับคำตอบในทางบวก เป็นการเสริมแรงทางบวกภายนอก กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มควบคุม ซึ่งก็ให้คำตอบการวัดใหม่ทีละข้อเช่นกัน แต่ไม่ได้รับผลใดๆในการตอบแต่ละครั้ง การศึกษาครั้งนี้พบว่า เมื่อเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มที่ได้รับการเสริมแรงทางบวกภายใน กับกลุ่มที่ได้รับการเสริมแรงทางบวกภายนอก การเปลี่ยนแปลงอัตโนมัติเปลี่ยนได้ แต่ก็แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญ ทางสถิติ คือ ซึ่งผู้วิจัยเสนอไว้ว่า เพื่อคำนึงถึงความประหยัด และความสะดวกในการจัดดำเนินการ เปลี่ยนแปลงความเชื่อมั่นในตนเอง การเสริมแรงทางบวกภายในน่าจะเป็นวิธีที่ดีกว่า

Mitchell (1983) เสนอผลการทดลองใช้ “พลังความคิดในด้านบวก” ที่เมืองซัมเมอร์เคาน์ตี รัฐเซาท์แคโรไลนา ประเทศสหรัฐอเมริกาว่า พลังความคิดทางบวกแก้ปัญหาเด็กเรียนอ่อนต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน เด็กเกรงกลัวเรื่องวุ่นวายและเด็กติดยาเสพติด ได้สำเร็จ ทำให้เด็กเรียนเก่งขึ้นและหวนกลับมาเป็นคนดี ทั้งนี้ ดร.วิลเลียม ได้กล่าวว่าเมื่อผมทำหน้าที่คอยควบคุมดูแลโรงเรียน 15 แห่งในซัมเมอร์เคาน์ตี เขต 2 นั้น ปรากฏว่า เด็กเรียนแย่มาก สอบได้ต่ำกว่ามาตรฐานระดับชาติ ความประพฤติก็เต็มทน ทั้งเกรง ชอบต่อยตี ดิคสุรา ยาเสพติด ชอบพูดจาหยาบคาย มีอัตราการถูกไล่ออกจากโรงเรียนสูง ขวัญกำลังใจต่ำ การแข่งขันกีฬาเป็นทีมก็เพื่ออยู่เสมอ ทั้งเด็กนักเรียน ครู อาจารย์และพ่อแม่ผู้ปกครองต่างมีความรู้สึกว่าคุณเองมีแต่ความล้มเหลวและหดหู่ ไม่มีความหวังต่ออนาคตแต่อย่างใด ดร.วิลเลียมเผยต่อไปว่า เรามีความจำเป็นต้องสร้างความเชื่อมั่นใหม่ว่า เราต้องเป็นผู้ชนะ ดังนั้น จึงเริ่มโครงการฟื้นฟูและแก้ไขสิ่งเลวร้ายเหล่านี้ขึ้นมานั้น คือ โครงการ “พลังความคิดทางบวก” โดยรณรงค์ทุกรูปแบบทั้งคำขวัญ ป้ายโปสเตอร์ สติกเกอร์ติดตามกล่องอาหาร หนังสือ รวมทั้งโฆษณาทางวิทยุ ทีวีด้วย โครงการพลังความคิดในทางบวกหลังจากได้ดำเนินเป็นเวลา 2 ปี ปรากฏว่าทั้งครู อาจารย์ และนักเรียนที่เคยขาดเรียน ขาดสอนบ่อยก็มาโรงเรียนสม่ำเสมอระเบียบวินัยที่เคยทรุดโทรมก็ดีขึ้น โดยเฉพาะตามโรงเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย เด็กที่ติดยาเสพติดและสุราก็ไม่เหลืออยู่เลย รวมทั้งพวกเกรงและชอบต่อยตีก็เรื่องวุ่นวาย ผลการสอบคะแนนเฉลี่ยก็ได้มาตรฐาน นักเรียนได้เข้าร่วมกิจกรรมมากขึ้น เช่น ดนตรีหรือการร้องเพลง กีฬาที่เคยแพ้มาตลอดก็ได้แชมป์เป็นครั้งแรก

Swanson (1988) ได้ศึกษาผลของการพัฒนาโปรแกรมกิจกรรมดนตรีบำบัดสำหรับพัฒนาความสามารถของเด็ก ชื่อ โปรแกรม MTPCA โดยศึกษาถึงผลของ MTPCA ที่มีต่อศักยภาพในตัวบุคคลและการตอบสนองที่ทำให้พัฒนาความสามารถในด้านความรู้ความเข้าใจ อารมณ์ ทักษะสังคม ทักษะด้านกล้ามเนื้อและทักษะด้านดนตรี ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษาได้แก่ เด็กออทิสติก เด็ก

ที่มีปัญหาด้านอารมณ์ และเด็กที่มีปัญหาด้านการเรียนรู้จำนวน 7 คน จากชั้นเรียนพิเศษ 2 ชั้นเรียน ผลจากการศึกษาพบว่า หลังจากเด็กได้รับการจัดกิจกรรมดนตรีโปรแกรม MTPCA ทำให้เด็กมีศักยภาพในตัวเองและทำให้มีการพัฒนาความสามารถในทักษะทั้ง 5 ด้าน แตกต่างจากก่อนไม่ได้รับกิจกรรมดนตรีในโปรแกรม MTPCA โดยมีศักยภาพในตัวเองและมีการพัฒนาความสามารถในทักษะทั้ง 5 ด้านสูงขึ้น

จากงานวิจัยในต่างประเทศที่เกี่ยวข้อง แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาบุคคลด้วยวิธีการเสริมสร้างพลังจากภายในทั้งเรื่องเปลี่ยนแปลงความเชื่อในตนเอง พัฒนาเรื่องการคิดบวกและกิจกรรมบำบัด สามารถส่งเสริมทางด้านความรู้ความเข้าใจ ทักษะ และทัศนคติให้กับกลุ่มเป้าหมายได้ด้วยวิธีการจัดกิจกรรมหรือโปรแกรมทางการศึกษา ในที่นี้ได้แก่ การศึกษานอกระบบโรงเรียนที่สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้

จากงานวิจัยเกี่ยวกับเด็กด้อยโอกาสในด้านต่างๆ รวมทั้งการวิจัยในเรื่องคุณลักษณะและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ที่ผู้วิจัยได้ค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ในอนาคตนั้น การพัฒนาคุณลักษณะและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องปลูกฝังให้เกิดแก่เด็กและเยาวชน ดังนั้นการนำหลักการการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน น่าจะเป็นแนวคิดพื้นฐาน ที่สามารถนำมาเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่มีต่อพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของวัยรุ่นในมูลนิธิส่งเสริมพัฒนาบุคคล ตามแนวคิดความเป็นผู้นำตนเองของ Covey (2006)

ตอนที่ 7 กรอบแนวคิดการวิจัย

ผู้วิจัยจึงได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่อง “ผลของการจัดกิจกรรมการศึกษาออกระบบโรงเรียนที่มีต่อพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของวัยรุ่นในมูลนิธิส่งเสริมพัฒนาบุคคล” โดยนำหลักแนวคิดจากการสังเคราะห์การจัดการศึกษาออกระบบโรงเรียนของ Tyler (1986) และ อาชญูญารัตนอุบล (2541) อันได้แก่ การสำรวจเพื่อค้นหาความต้องการ การออกแบบกิจกรรม การจัดกิจกรรม และการประเมินผลการเรียนรู้ เป็นแนวทางหลักในการจัดกิจกรรม รวมทั้งนำแนวคิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์กับแนวคิดความเป็นผู้นำตนเองของ Covey (2006) อันได้แก่ การรับผิดชอบต่อชีวิตตนเอง การเผื่อแผ่แบ่งปันการมองโลกในแง่บวก มาใช้ในการพัฒนา กิจกรรมการศึกษาออกระบบโรงเรียนที่มีต่อพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของวัยรุ่น ในมูลนิธิส่งเสริมพัฒนาบุคคล ดังแผนภาพต่อไปนี้

การจัดกิจกรรมการศึกษาออกระบบโรงเรียนที่มีต่อพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของวัยรุ่นในมูลนิธิส่งเสริมพัฒนาบุคคล

1. การสำรวจ เพื่อค้นหาความต้องการ

- จากการสัมภาษณ์ สังเกต สำรวจ จากสภาพเป็นจริงของเด็กวัยรุ่นในมูลนิธิส่งเสริมพัฒนาบุคคล พบปัญหาพฤติกรรมที่พึงประสงค์เกี่ยวกับความเป็นผู้นำตนเองอยู่ในระดับต่ำ ทั้งในด้านความรู้ พฤติกรรม และทัศนคติ

2. การออกแบบกิจกรรม

- ใช้แนวคิดการจัดการศึกษาออกระบบโรงเรียนให้สอดคล้องกับการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส
- ใช้แนวคิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ และแนวคิดความเป็นผู้นำตนเองของ Covey (2006)
- ขั้นตอนการออกแบบแผนการจัดกิจกรรมการศึกษาออกระบบโรงเรียนที่มีต่อพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของวัยรุ่นในมูลนิธิส่งเสริมพัฒนาบุคคล

3. การจัดกิจกรรม

- จัดปฐมนิเทศ
- ขั้นตอนในการดำเนินกิจกรรมในแต่ละกิจกรรม

4. การประเมินผลการเรียนรู้

- วัดระดับพฤติกรรมที่พึงประสงค์เกี่ยวกับความเป็นผู้นำตนเองในด้านความรู้ ทัศนคติและพฤติกรรมของกลุ่มทดลอง

พฤติกรรมที่พึงประสงค์

การพัฒนาพฤติกรรมที่พึงประสงค์เกี่ยวกับความเป็นผู้นำตนเองในด้านความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมโดยการรู้จักตนเอง พัฒนาพฤติกรรมของตนเอง นำไปสู่การเข้าใจผู้อื่น เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเอง และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันกับผู้อื่นได้